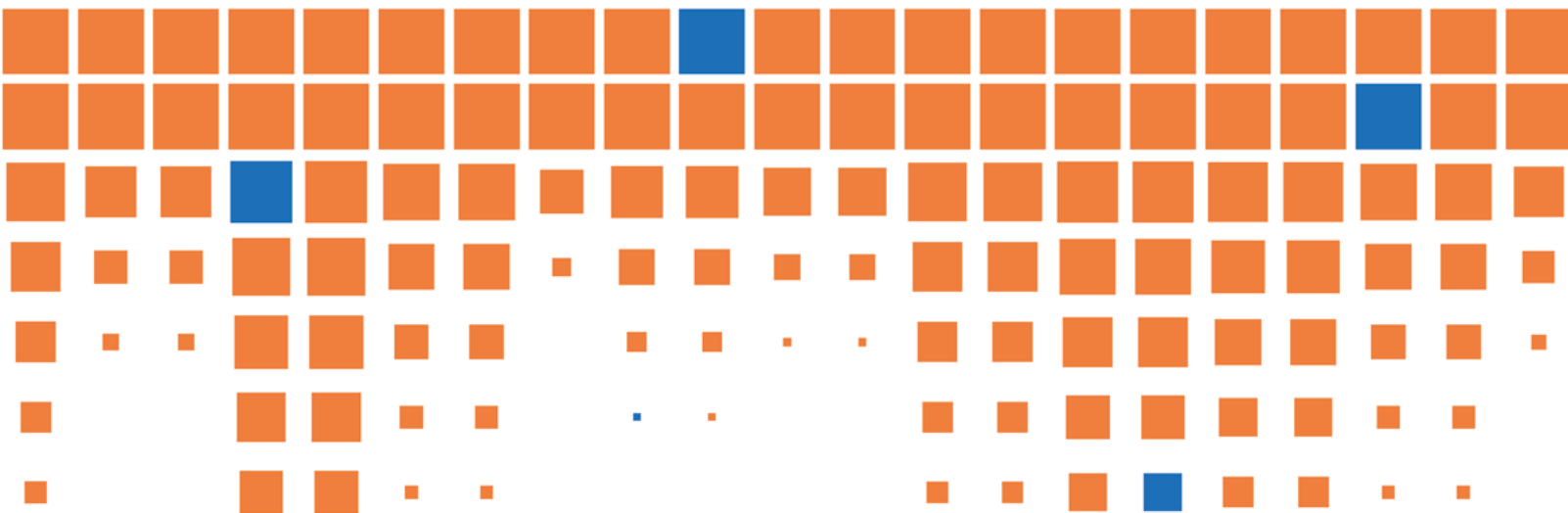

Моніторинг ситуації реагування системи правосуддя на вчинення домашнього насильства та насильства за ознакою статі: 2019

Рекомендовано до друку
науково-методичною радою
ГО «Ла Страда-Україна»,
протокол № 2 від 29.07.2020 року

Автори:

к.ю.н. Ю.В. Аносова, д-р А. Капур, д-р філософії в галузі права М.М. Легенька,
К.В Череха за участю Бороздіної К.А., Кривуляк А.О.

Рецензенти:

Кім Христина Ігорівна — голова Асоціації жінок-юристок України "ЮрФем",
адвокатеса, кандидат юридичних наук.

Швед Ольга Володимирівна — доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної
роботи інституту людини Київського університету ім. Б.Гринченка, кандидат
соціологічних наук, доцент.

Подяка:

DCAF і ГО «Ла Страда-Україна» висловлюють подяку Апарату Урядової
уповноваженої з питань гендерної політики за сприяння в підготовці
даного моніторингу.

Зміст

ВСТУП.....	5
1. Загальна ситуація в Україні: міжнародні зобов'язання та національний контекст.....	6
2. Актуальні напрями вдосконалення законодавства.....	8
3. Огляд статистичних даних щодо протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі.....	11
4. Аналіз судових рішень за ст. 173-2 КУпАП «Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування».....	18
5. Аналіз судової практики в провадженнях за ст. 126-1 Кримінального кодексу України	22
6. Аналіз судової практики про видачу і продовження обмежувальних приписів у рамках цивільного провадження.....	45
7. Опитування постраждалих від домашнього насильства щодо оцінки реагування поліції на випадки домашнього насильства.....	48
8. Аналіз даних Національної гарячої лінії з попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації	52
9. Забезпечення підвищення кваліфікації фахівців системи правосуддя	55
10. Рекомендації.....	58

Цю публікацію було підготовлено за фінансової підтримки Європейського Союзу
в рамках Проекту ЄС «Право-Justice».

Її зміст є відповідальністю ГО "Ла Страда-Україна" і не обов'язково
відображає позицію Європейського Союзу

Даний моніторинг є продовженням діяльності щодо покращення реагування системи кримінального правосуддя на випадки насильства за ознакою статі, в тому числі домашнього насильства, яка реалізується в рамках Проекту ЄС «PRAVO-Justice». Мета моніторингу – аналіз змін у нормативно-правовому забезпеченні реагування на насильство за ознакою статі, зокрема домашнє насильство, в реалізації відповідних норм на практиці, ідентифікації та аналізу викликів, які постають перед уповноваженими суб'єктами під час застосування зазначених норм, а також перед самими постраждалими від домашнього насильства та насильства за ознакою статі в процесі реалізації права на доступ до правосуддя.

В публікації представлено огляд актуальних напрямів вдосконалення законодавства в сфері протидії гендерно зумовленому насильству, в тому числі домашньому насильству, аналіз статистичних даних, аналіз судових рішень за ст. 173-2 КУпАП «Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування» та судової практики у провадженнях за ст. 126-1 Кримінального кодексу України, аналіз даних Національної гарячої лінії з протидії домашньому насильству, торгівлі людьми та гендерній дискримінації та результати опитування постраждалих від домашнього насильства тощо.

Результати моніторингу та сформульовані рекомендації будуть корисними для подальшого розвитку та вдосконалення системи реагування на насильство за ознакою статі, зокрема домашнє насильство, в навчально-методичній роботі та підготовці навчальних матеріалів – посібників, підручників, методичних рекомендацій, тренінгових програм, а також можуть стати підґрунтям для подальших науково-правових досліджень й удосконалення законодавства в цій сфері.

1. Загальна ситуація в Україні: міжнародні зобов'язання та національний контекст

Загальна ситуація та виклики в сфері реагування на гендерно зумовлене насильство, в тому числі домашнє насильство, певною мірою можуть бути проілюстровані результатами останніх досліджень у цій сфері.

У листопаді 2019 р. Офісом Координатора проектів ОБСЄ в Україні представлено дослідження «Добробут і безпека жінок. Україна»¹.

Серед основних результатів (опитано 2 048 жінок):

- Більшість жінок стурбовані проблемою насильства над жінками, зокрема 64% з них кажуть, що це поширене явище.
- 67% жінок стверджують, що у віці 15 років і старшому вони зазнали психологічного, фізичного або сексуального насильства з боку партнера або іншої особи. Найчастіше кривдниками виступають попередні партнери.
- 41% опитаних жінок вважають, що, якщо чоловік кривдить свою дружину, то вирішувати ситуацію треба в межах родини.
- Майже кожна п'ята жінка вважає, що статевий акт із жінкою без її згоди виправданий, якщо це відбувається в подружжі або між партнерами, котрі живуть разом.
- Лише половина жінок вважає себе певною мірою поінформованою про те, що робити в разі насильства, і менше половини жінок (47%) вважають себе мало поінформованими або такими, що взагалі не знають, як діяти в таких ситуаціях.

Переважна більшість жінок, які постраждали від насильства з боку нинішнього або попереднього партнера чи іншої особи, не повідомляли до поліції про пережитий ними найсерйозніший інцидент фізичного й/або сексуального насильства.

Ситуація щодо міжнародних зобов'язань України, які стосуються протидії та запобігання насильству стосовно жінок та домашньому насильству, в 2019 р. залишилася без змін. Конвенція Ради Європи «Про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами», яку Україна підписала в 2011 р., станом на 1 травня 2020 р. не ратифікована.

Серед нових міжнародних інструментів, дотичних до тематики запобігання гендерно зумовленому насильству, зокрема домашньому насильству, варто згадати наступні:

- Рекомендація Ради Європи «Запобігання та боротьба з сексизмом» (CM/Rec (2019)1) – документ, який має рекомендаційний характер для всіх країн-членів Ради Європи, зокрема й України.
- Конвенція Міжнародної організації праці № 190 про викорінення насильства та домагань на робочому місці, яка після ратифікації стане частиною національного законодавства й впливатиме на формування державної політики в цій сфері.

У 2019 р. продовжувалась імплементація до національного законодавства положень Закону України «Про запобігання і протидію домашньому насильству», який набув чинності в січні 2018 р., а також напрацювання практики, зокрема судової щодо реагування на випадки, пов'язані з домашнім насильством та насильством за ознакою статі. Детальний аналіз нормативно-правових документів, ухвалених на виконання Закону України «Про запобігання і протидію домашньому насильству», представлений в «Моніторингу ситуації реагування системи правосуддя на домашнє насильство та насильство щодо жінок: 2018»², який також був підготовлений та представлений в рамках цього проекту.

Практичного застосування набула норма статті 25 Закону «Про запобігання та протидію домашньому насильству» про винесення термінового заборонного припису, що видається уповноваженими органами Національної поліції України. Відтермінування застосування цієї норми до березня 2019 р. пов'язане з необхідністю розробки підзаконного нормативного регулювання даного спеціального заходу. Так, порядок винесення термінового заборонного припису було затверджено відповідним наказом Національної поліції 1 серпня 2018 р., тоді як порядок проведення оцінки ризиків було затверджено 13 березня 2019 р. Така ситуація, ймовірно, склалася через наявність кількох розробників нормативно-правового акту, зокрема Міністерства соціальної політики України та Міністерства внутрішніх справ України.

11 січня 2019 р. набули чинності зміни до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України, прийняті Верховною Радою України ще в грудні 2017 р. Вони стосуються запровадження кримінальної відповідальності за вчинення домашнього насильства (ст. 126-1 ККУ), змін до статей, які передбачають покарання за злочини проти статевої свободи та недоторканості особи тощо.

¹ <https://www.osce.org/uk/secretariat/440318?download=true>.

² «Моніторинг ситуації реагування системи правосуддя на домашнє насильство та насильство щодо жінок: 2018».

2. Актуальні напрями вдосконалення законодавства

Одним із викликів, які сьогодні стоять перед державою в реагуванні на випадки домашнього насильства, є ситуація уникнення адміністративної відповідальності за вчинення домашнього насильства або насильства за ознакою статі військовослужбовцями та іншими особами, на яких поширюється дія дисциплінарних статутів (зокрема працівниками поліції). Така ситуація призводить до дискримінації членів їхніх родин та інших осіб, які потерпають через домашнє насильство та насильство за ознакою статі з боку таких осіб. Так, за вчинення домашнього насильства та насильства за ознакою статі до дисциплінарної відповідальності в 2018-2019 рр. притягнуто всього трьох поліцейських. Що стосується відповідальності військовослужбовців та інших осіб, на яких поширюється дія дисциплінарних статутів, то в 2018-2019 рр. до дисциплінарної відповідальності за вчинення домашнього насильства та насильства за ознакою статі таких осіб притягнуто не було.

Необхідність підготовки такого законопроекту закріплена в Національному плані дій з виконання рекомендацій, викладених у заключних зауваженнях Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок.

Враховуючи наведене вище, Урядова уповноважена з питань гендерної політики виступила з ініціативою щодо розробки, обговорення та адвокатування проекту Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо зміни установленого порядку притягнення до адміністративної відповідальності за вчинення домашнього насильства та насильства за ознакою статі».

До цієї роботи було залучено експертів Національної поліції України, Національної академії прокуратури України, Консультативної місії ЄС, ГО «Ла Страда-Україна» та інших зацікавлених суб'єктів.

Мета законопроекту – вдосконалення реагування на випадки домашнього насильства та насильства за ознакою статі; протидія дискримінації за ознакою статі шляхом розширення кола осіб, які підпадають під дію чинного законодавства, що дасть можливість ефективно імплементувати міжнародні стандарти протидії насильству та забезпечити комплексний підхід до запобігання та протидії будь-яким формам домашнього насильства й насильства за ознакою статі.

У проекті закону пропонується внести зміни до частини 1 статті 15 Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо відповідальності військовослужбовців та інших осіб, на яких поширюється дія дисциплінарних статутів, за вчинення домашнього насильства та насильства за ознакою статі. Зокрема передбачається, що дані особи нестимуть адміністративну відповідальність за вказані правопорушення на загаль-

них підставах. До таких категорій осіб, окрім співробітників уповноважених підрозділів органів Національної поліції України, відносяться також військовослужбовці, військовозобов'язані та резервісти під час проходження зборів, особи рядового та начальницького складів Державної кримінально-виконавчої служби України, служби цивільного захисту і Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України.

Запропоновані зміни спрямовані на покращення реагування при вчиненні домашнього насильства та насильства за ознакою статі військовослужбовцями, поліцейськими та іншими особами, на яких поширюється дія дисциплінарних статутів, та посилення гарантій захисту прав членів родин зазначених категорій осіб.

Законопроект передано народним депутатам, але станом на 1 травня 2020 р. не зареєстровано у Верховній Раді. І цей процес потребує подальшої адвокаційної роботи.

Іншою нагальною проблемою, яка потребує законодавчого вирішення, є неможливість розгляду адміністративних матеріалів у суді без участі особи, яка вчинила домашнє насильство. Така законодавчо визначена ситуація призводить до систематичних неявок кривдників на судові засідання і, як наслідок, до уникнення ними адміністративної відповідальності у зв'язку з закінченням строків давності.

А отже, є необхідність внесення змін до частини 2 статті 268 КУпАП, що дозволять проводити розгляд справ про адміністративні правопорушення за статтею 173-2 КУпАП без обов'язкової присутності особи, яка притягається до адміністративної відповідальності (кривдника), якщо дана особа була належним чином повідомлена, однак не з'явилася на засідання. Ухвалення зазначених змін дозволить зменшити кількість випадків, коли кривдник уникнув відповідальності за скоєне правопорушення у зв'язку з закінченням строків давності, і в підсумку – ефективніше реагувати на випадки домашнього насильства.

Зазначені зміни до законодавства розроблені, проте наразі не подані на розгляд ВРУ.

Станом на 31 грудня 2019 р. електронне запровадження Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі не забезпечується.

Впродовж 2019 р. так і не було створено Кол-центру, передбаченого Положенням про Державну установу «Кол-центр Міністерства соціальної політики України з питань протидії торгівлі людьми, запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей», яке затверджене Наказом Міністерства соціальної політики України № 1852 від 11 грудня 2018 р.

Разом із тим 27 грудня 2019 р. було прийнято Постанову Кабінету Міністрів України № 1145 «Про поширення експериментального проєкту із створення «єдиного входу» опрацювання звернень громадян та запитів на публічну інформацію на опрацювання звернень та повідомлень про/або від осіб, які постраждали від торгівлі людьми, домашнього насильства, насильства за ознакою статі, насильства стосовно дітей, або про загрозу вчинення такого насильства», яка демонструє зміну підходів держави до створення та забезпечення роботи Кол-центру у порівнянні з наказом Міністерства соціальної політики №1852. Постановою Кабінету Міністрів передбачено покласти функції прийому звернень та повідомлень про/або від осіб, які постраждали від торгівлі людьми, домашнього насильства, насильства за ознакою статі, насильства стосовно дітей, або про загрозу вчинення такого насильства, на державну установу «Урядовий контактний центр». Також цим документом внесено зміни до Постанови Кабінету Міністрів України № 972 від 27 листопада 2019 р. «Про поширення експериментального проєкту із створення «єдиного входу» опрацювання звернень громадян та запитів на публічну інформацію». Згідно з цими змінами на державну установу «Урядовий контактний центр» були покладені права та обов'язки Кол-центру з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей. Проте зазначена постанова, спрямована на організацію роботи Урядового контакт-центру, фактично змістовно не впливає на ризики, які, зокрема раніше наводилися в моніторингу ситуації реагування системи правосуддя на домашнє насильство, проведеного 2018 р.³, щодо організації діяльності Кол-центру та дублювання вже наявних сервісів.

В 2019 р. було розпочато роботу з підготовки науково-практичного коментаря до Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», яка здійснювалася за ініціативи МВС, Національної академії внутрішніх справ України, Урядової уповноваженої з питань гендерної політики та за участі фахівців Національної академії прокуратури України, ГО «Ла Страда-Україна», Консультативної місії ЄС, а також науковців і практиків, які працюють у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі.

³ «Моніторинг ситуації реагування системи правосуддя на домашнє насильство та насильство щодо жінок: 2018».

3. Огляд статистичних даних щодо протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі

Національна поліція України

За статистикою Національної поліції, органами Національної поліції України:

	2019	2018
Зареєстровано заяв, повідомлень про вчинені правопорушення та інші події, пов'язані з домашнім насильством	141814	115473
З них подані дорослими особами	139933 (особами жіночої статі – 113403)	114055 (особами жіночої статі – 89498)
За зазначеними заявами складено адміністративних протоколів про адміністративні правопорушення, передбачених ст. 173-2 КУпАП	106721	99531
Розпочато досудове розслідування за справами	2776	2628
Поставлено на облік	72834 осіб (65720 – чоловіків і 7002 – жінок)	69290 осіб (63332 – чоловіків і 5857 – жінок)
Винесено термінових заборонних приписів	15878 (з них чоловіки – 15259, жінки – 616)	- ⁴

У 2019 р. відмічається зростання кількості зареєстрованих заяв та повідомлень про правопорушення, пов'язаних із домашнім насильством. Серед причин такого зростання може бути підвищення суспільної уваги до проблеми домашнього насильства, зростання обізнаності населення, прийняття змін до законодавства, запровадження нових норм та їх широке обговорення в суспільстві, зокрема в ЗМІ, соціальних мережах. Зростання

⁴ В 2018 р. термінові заборонні приписи органами Національної поліції не виносились.

кількості заяв може також свідчити про підвищення спроможності ідентифікації випадків домашнього насильства (зокрема самоідентифікації), готовності говорити про цю проблему.

Статистика щодо осіб, які в 2019 р. вчинили адміністративні правопорушення, передбачені ст. 173-2 КУаАП, також має тенденцію до зростання порівняно з 2018 р. Серед правопорушників переважну більшість складають чоловіки:

	2019	2018
Адміністративні правопорушення, передбачені ст. 173-2 КУаАП, із них:		
• вчинення домашнього насильства	74975 (чоловіки – 66788, жінки – 8187)	55433 (чоловіки – 49816, жінки – 5617)
• вчинення насильства за ознакою статі	1513 (чоловіки – 1381, жінки – 132)	1056 (чоловіки – 978, жінки – 78)
• невиконання термінового заборонного припису	335 (чоловіки – 316, жінки – 19)	4 (чоловіки)
• неповідомлення про місце свого тимчасового перебування	26 (чоловіки)	1 (чоловіки)

У 2019 р., як і 2018 р., серед зафіксованих Національною поліцією випадків домашнього насильства переважає психологічне (див. таблицю, наведену нижче). Такий розподіл підтверджується й зверненнями на Національну гарячу лінію з попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації. Разом із тим, саме навколо випадків психологічного насильства – їхньої ідентифікації, доведення, доказів тощо виникає найбільше запитань у представників системи правосуддя.

	Вчинення домашнього насильства		Вчинення насильства за ознакою статі		Невиконання термінового заборонного припису		Неповідомлення про місце свого тимчасового перебування		Всього	
	2019	2018	2019	2018	2019	2018	2019	2018	2019	2018
Фізичне	8597	6135	306	147	4	0	0	0	8862	6260
Психологічне	101325	70562	1488	1015	17	0	1	0	102740	71498
Економічне	717	324	29	28	0	0	0	0	728	345
ВСЬОГО виявлено правопорушень, передбачених ст. 173-2 КУаАП	107221	75280	1762	1155	436	4	31	1		

Аналізуючи дані результатів розгляду адміністративних правопорушень, можна пересвідчитися, що серед санкцій, які застосовувалися у випадках, передбачених ст. 173-2, чітко переважає практика такого виду адміністративного стягнення, як штраф.

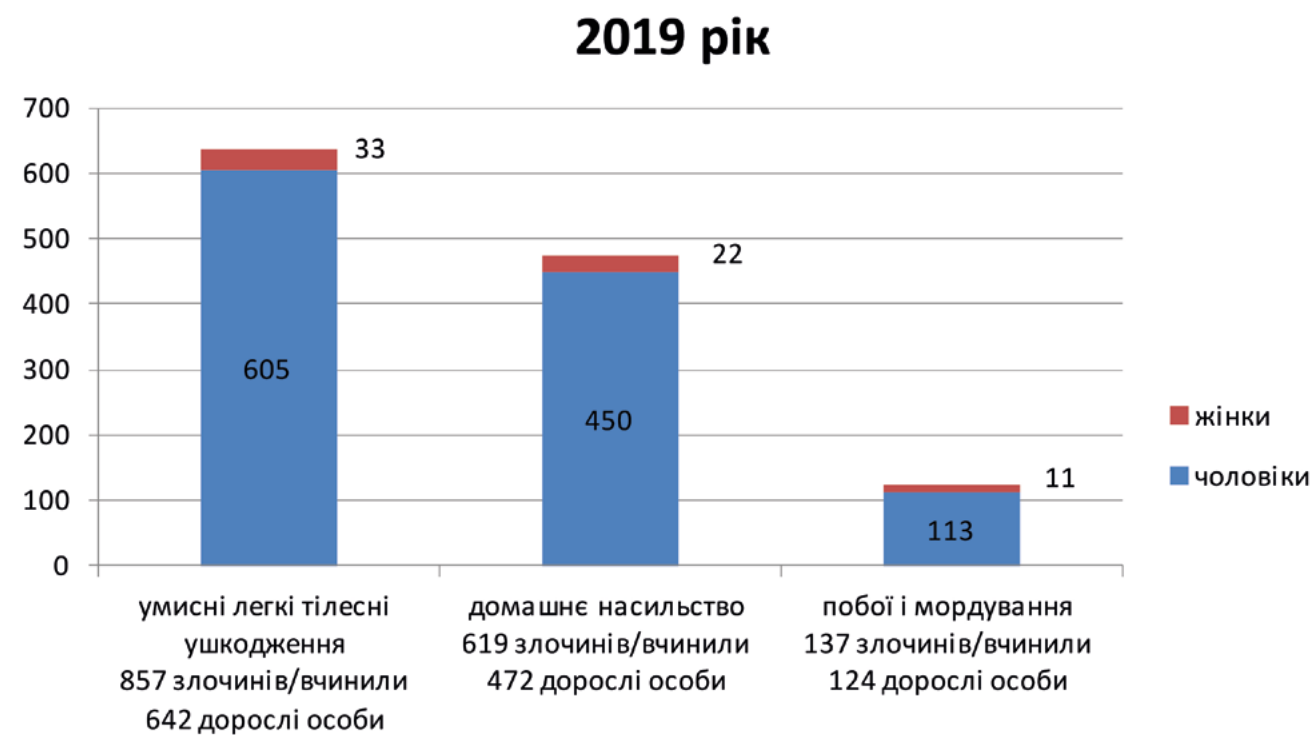
Друге місце посідає такий вид стягнення, як застосування адміністративного арешту щодо кривдників. Дана тенденція простежується як в 2018-му, так і в 2019 рр. Проте, як показує практика, штрафи є малоефективним заходом адміністративного стягнення, оскільки часто тягар сплати штрафів лягає на постраждалу особу або виплачується із загального бюджету родини. Тому штрафи не є стримуючим фактором для кривдника та не сприяють ефективності реагування системи правосуддя на випадки домашнього насильства в цілому.

Результати розгляду адміністративних правопорушень, передбачених ст. 173-2 КУаАП:

	Вчинення домашнього насильства		Вчинення насильства за ознакою статі		Невиконання термінового заборонного припису		Неповідомлення про місце свого тимчасового перебування		Всього	
	2019	2018	2019	2018	2019	2018	2019	2018	2019	2018
Кількість осіб, які оштрафовані	30206	20958	739	453	155	1	16	0	30760	27352
Кількість осіб, до яких застосовано стягнення у вигляді виправних робіт	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1
Кількість осіб, які піддані адміністративному арешту	1026	957	36	30	19	3	3	0	1041	1227

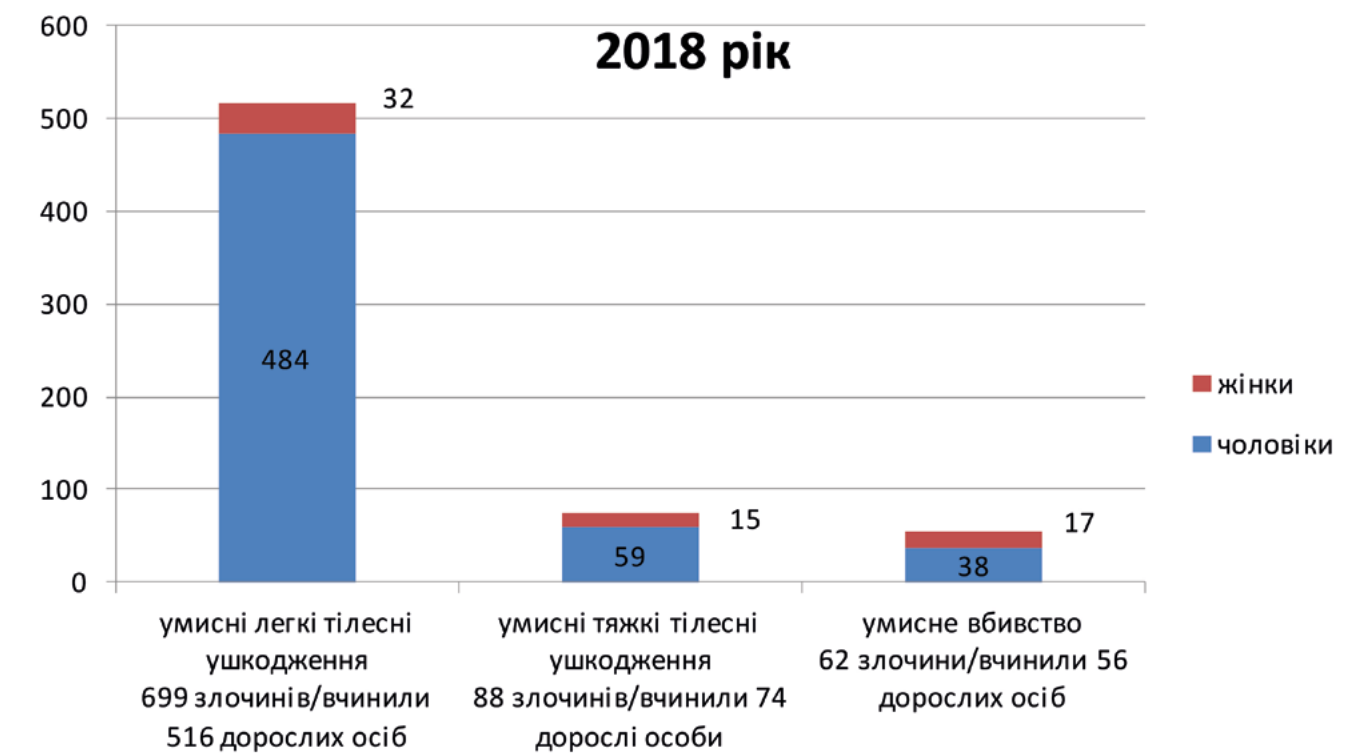
	Вчинення домашнього насильства		Вчинення насильства за ознакою статі		Невиконання термінового заборонного припису		Неповідомлення про місце свого тимчасового перебування		Всього	
	2019	2018	2019	2018	2019	2018	2019	2018	2019	2018
Закрито адмін. справ у зв'язку з передачею матеріалів прокурору або органу досудового розслідування в порядку ст. 253 КУпАП	46	30	1	1	1	0	0	0	48	39
Звільнено від відповідальності за ст. 21 та ст. 22 КУпАП	7430	5775	144	79	5	1	3	0	7578	8066

Серед кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, у 2019 р. найпоширенішими за видами злочинів були*:

* Кримінальне правопорушення за ст. 126-1 «Домашнє насильство» також виділяється в статистиці окремо.

У 2018 р., до набуття чинності змін до Кримінального кодексу України і включення до нього статті 126-1 «Домашнє насильство», найпоширенішими серед кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, були:

У 2019 р. потерпілими від кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, стали 1861 особа (з них чоловіків – 300, жінок – 1450). Це значно вищий показник, ніж у 2018 р., коли постраждали 989 осіб (чоловіків – 173, жінок – 725). Це також може обумовлюватися набуттям чинності змін до Кримінального кодексу України, а саме ст. 126-1 ККУ, збільшенням практики та спроможності щодо ідентифікації цього виду кримінального правопорушення. В 2019 р. за ст. 126-1 ККУ потерпілими визнані 588 осіб (жінки – 534, чоловіки – 49). Із них потерпілих від фізичного насильства – 145 (жінки – 132, чоловіки – 12), від психологічного – 412 (жінки – 376, чоловіки – 33), від економічного – 7 (жінки).

У 2019 р., як і в попередні роки, серед постраждалих від домашнього насильства, а також від кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, переважають жінки. Це підтверджує той факт, що домашнє насильство та насильство за ознакою статі зачіпає жінок непропорційно.

Офіс Генерального прокурора України

Статистика на сайті Офісу Генерального прокурора України формується на підставі даних Єдиного реєстру досудових розслідувань, держателем якого є Генеральна прокуратура України, і саме Держатель здійснює розробку засобів організаційного, методологічного та програмно-технічного ведення Реєстру.

У статистичній звітності на сайті Офісу Генерального прокурора України, попри законодавчі зміни, звітність за статтею 153 «Сексуальне насильство» ККУ відображається за старою редакцією статті «Насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом».

Виходячи з цього, у 2019 р. ГО «Ла Страда-Україна» зверталася до Генеральної прокуратури України з пропозицією привести державну статистику у відповідність до чинного законодавства України в частині, що стосується зміни назви та диспозиції ст. 153 ККУ із «насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом» на «сексуальне насильство». Проте станом на 1 січня 2020 р. відповідні зміни не були внесені, тож на офіційному сайті Офісу Генерального прокурора статистика оприлюднюється без урахування змін до законодавства.

Відповідно до статистики Офісу Генерального прокурора України, в 2019 р. оприлюднено наступні дані з кримінальних правопорушень:

	Обліковано кримінальних правопорушень у звітному періоді	Кримінальні правопорушення, в яких особам вручено повідомлення про підозру	Кримінальні правопорушення, за якими провадження направлені до суду	Кримінальні правопорушення, в яких провадження закрито	Кримінальні правопорушення, в яких на кінець звітного періоду рішення не прийнято (про закінчення або зупинення)
Домашнє насильство (ст. 126-1 ККУ)	1068	778	755	496	308
Зґвалтування (ст. 152 ККУ)	352	308	200	266	260
Насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом (ст. 153 ККУ) (формулювання зі статистичної форми на сайті ГПУ)	69	46	35	16	16

Координаційний центр з надання правової допомоги

В 2019 р. місцевими центрами з надання безоплатної вторинної правової допомоги, які є важливими суб'єктами запобігання та протидії домашньому насильству, зареєстровано 790 звернень про надання безоплатної вторинної правової допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства або насильства за ознакою статі (жінок – 758, чоловіків – 32). У 2018 р. в провадженні центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги було 92 справи за фактами винесення обмежувального припису згідно із Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»⁵.

⁵ «Моніторинг ситуації реагування системи правосуддя на домашнє насильство та насильство щодо жінок: 2018».

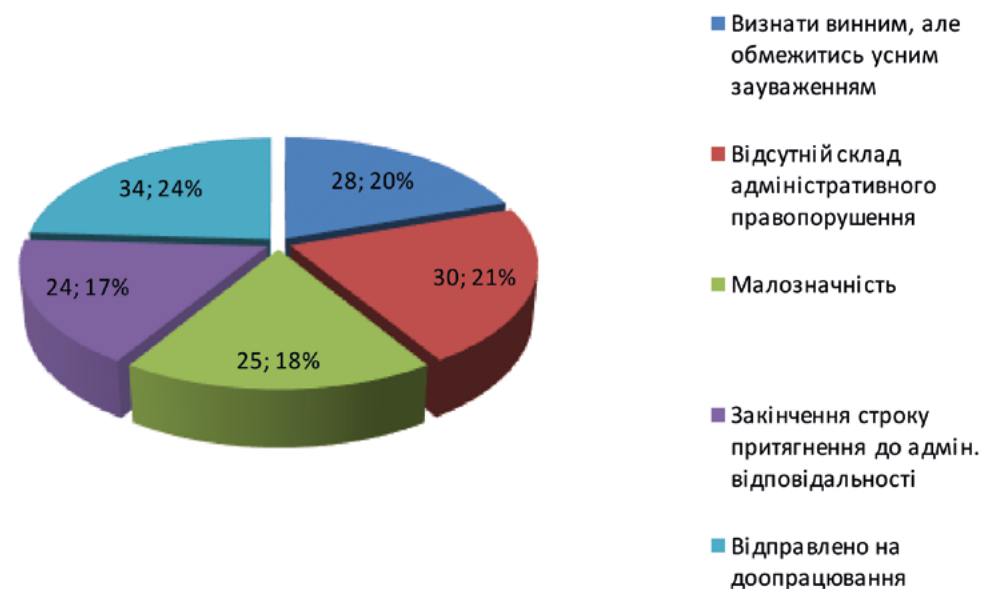
4. Аналіз судових рішень за ст. 173-2 КУпАП «Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування»

Для того, щоб сформулювати розуміння, яким чином держава реагує на випадки домашнього насильства, щоб визначити проблемні моменти та шляхи їхнього вирішення, створити уніфіковані підходи, необхідно проаналізувати судову практику. Саме тому важливим компонентом даного моніторингу є аналіз судових рішень за ст. 173-2 КУпАП.

Для аналізу у довільному порядку з Єдиного реєстру судових рішень⁶ у рівному співвідношенні за місяцями та регіонами України було відібрано 300 рішень у період із 1 січня до 31 грудня 2019 р.

Із загальної кількості 300 обраних судових рішень всі стосувалися саме вчинення домашнього насильства. Серед обраних рішень не було жодного, яке б стосувалося насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування.

Причини, за якими кривдник не був притягнутий до відповідальності

6 <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

Із 300 рішень суду в 137 випадках на особу, яка вчинила домашнє насильство, накладено адміністративне стягнення, в 141 випадках – кривдник уникнув притягнення до адміністративної відповідальності з тих чи інших причин.

Із 300 судових рішень судами було ухвалено рішення про:

Накладення адміністративного стягнення	Звільнення від адміністративної відповідальності	Інші обставини (самовідвід судді, перекваліфікація правопорушення в злочин тощо)
137	141	22

При цьому варто зазначити, що, аналізуючи таку ж кількість рішень за 2018 р., можна побачити, що кривдник не був притягнутий до відповідальності у 204 випадках. А отже очевидним є збільшення кількості випадків притягнення до відповідальності осіб, які вчинили домашнє насильство та відносно яких складено протоколи про адміністративні правопорушення.

Звільнення від адміністративної відповідальності

Загальною тенденцією, у порівнянні з 2018 р., є зменшення випадків, за яких особа звільняється від покарання, а суд обмежується усним зауваженням. На відміну від 2018 р., коли таких постанов суду було 55, у 2019 р. судді обмежились усними зауваженнями у 28⁷ справах.

При цьому суд враховує наступні обставини: *скрутне матеріальне становище, визнання вини, щире каяття, вчинення адміністративного правопорушення вперше, примирення з потерпілою особою, відсутність будь-яких шкідливих наслідків, незавдання великої шкоди суспільним чи державним інтересам.*

Значною є кількість рішень, за якими протоколи про вчинення адміністративного правопорушення повертаються на доопрацювання⁸. У 34 із 300 проаналізованих судових рішеннях було вказано про повернення адміністративних матеріалів на доопрацювання для належного оформлення. Це засвідчує значні недоліки роботи поліції при оформленні протоколів, які фактично призводять до уникнення відповідальності за скоєне правопорушення. Виходячи з наведених фактів, можна говорити про необхідність у підвищенні рівня кваліфікації працівників поліції під час складання адміністративних матеріалів.

7 132/76/19, 195/130/19, 505/3817/19, 752/3080/19, 723/1761/19, 658/1611/19, 721/444/19, 723/1903/19, 723/2361/19, 723/2260/19, 723/2255/19, 723/5151/19, 723/2458/19, 522/21187/19, 723/4208/19, 505/3191/19, 652/918/19, 3/521/8616/19, 314/5516/19, 946/8650/19, 946/8649/19, 235/8212/19, 180/2178/19, 759/21694/19, 759/21695/19, 127/31446/19, 650/1947/19, 523/17785/19.

8 3/543/9/19, 414/9/19, 726/147/19, 759/1496/19, 753/1927/19, 442/803/19, 306/228/19, 705/344/19, 533/211/19, 592/4827/19, 645/1851/19, 203/943/19, 211/6165/18, 615/648/19, 610/3710/18, 642/4204/19, 606/1591/19, 615/646/19, 635/1170/19, 642/5929/19, 452/2081/19, 642/4757/19, 475/1525/19, 661/5666/19, 642/4769/19, 753/21646/19, 204/8149/19, 204/7419/19, 642/4756/19, 642/8042/19, 522/20021/19, 522/16609/19, 652/919/19, 635/7453/19.

Судді зазначають наступні підстави повернення протоколів на доопрацювання:

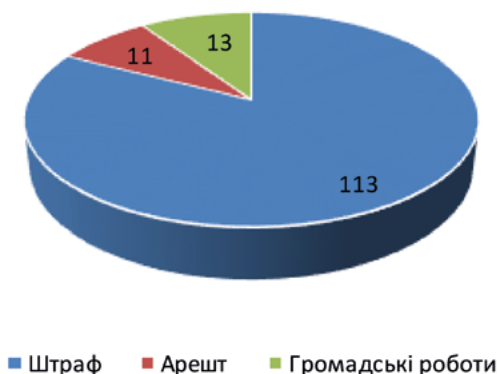
- у протоколі не конкретизовано обставини адміністративного правопорушення;
- протокол не містить інформації про особу, яка складала вказаний протокол;
- протокол не містить інформації про потерпілу особу;
- до протоколу не додано жодних доказів, тобто відсутні відомості, необхідні для правильного вирішення справи;
- у протоколі не вказана дата складання;
- протокол не містить підтвердження повторності вчинення правопорушення;
- у протоколі нічого не вказано про те, чи була завдана, чи могла бути завдана діями правопорушника шкода фізичному або психічному здоров'ю потерпілої особи;
- невірно вказані відомості про місце проживання правопорушника;
- не конкретизовано місце вчинення правопорушення.

Притягнення до адміністративної відповідальності

Більшість випадків, коли особа була притягнута до відповідальності, стосувалися чоловіків – 109 рішень. У 28 випадках (всі стосувалися психологічного насильства) до відповідальності було притягнуто жінок⁹.

Із 300 проаналізованих судових рішень у 137 випадках застосовані адміністративні стягнення розподілилися наступним чином:

Розподіл адміністративних стягнень

⁹ 596/1/19, 721/258/19, 723/1761/19, 522/21187/19, 495/10003/19, 199/9617/19, 523/18905/19, 652/907/19, 509/6799/19, 496/4505/19, 652/907/19, 204/7314/19, 523/14568/19, 606/2927/19, 127/31617/19, 754/11603/19, 263/7323/19, 452/708/19, 754/16325/19, 754/11596/19, 581/702/19, 607/25108/19, 740/2885/19, 294/1654/19, 395/88/19, 456/4132/19, 754/15584/19, 645/8098/19.

Варто зазначити, що кількість випадків, коли до особи застосовуються адміністративні стягнення, в 2019 р. збільшилася у порівнянні з попереднім роком. Так, у 2018 р. у 300 проаналізованих судових рішеннях кривдники були притягнені до відповідальності у 88 випадках. До них застосовані наступні адміністративні стягнення:

- адміністративний арешт – 5 випадків;
- громадські роботи – 19 випадків;
- штраф – 64 випадки.

Разом із тим необхідно зауважити, що в 2019 р. спостерігається тенденція до зменшення громадських робіт як адміністративного стягнення, яке призначається у випадку вчинення домашнього насильства, в порівнянні з попереднім роком.

Найчастіше в судових рішеннях зазначалися наступні прояви насильства, які призвели до притягнення осіб до адміністративної відповідальності:

- вислови нецензурною лайкою;
- образи;
- погрози фізичною розправою/погрози вчинити насильство та застосувати силу;
- психологічний та моральний тиск;
- пошкодження майна;
- перешкоджання у користуванні майном;
- намагання вчинити бійку;
- голосний крик;
- штовхання;
- вчинення бійки, яка не мала наслідком спричинення побоїв чи тілесних ушкоджень;
- вимагання грошей на придбання алкоголю;
- тягання за волосся;
- ляпаси по обличчю.

У випадках, коли до відповідальності притягувалися жінки, такими проявами насильства були: словесні образи, погрози, залякування, моральний та психологічний тиск, погрози фізичною розправою, висловлювання нецензурними словами.

У деяких випадках у судових рішеннях можна відзначити невірне застосування визначених законом термінів. Так, замість визначення «домашнє насильство» вживаються формулювання «домашнє насилля» та «насильство в сім'ї».

5. Аналіз судової практики в провадженнях за ст. 126-1 Кримінального кодексу України

11 січня 2019 р. набув чинності Закон України №2227-VIII від 6 грудня 2017 р. «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами», згідно з яким до ККУ була включена ст. 126-1 (Домашнє насильство»).

Хоча кількість розглянутих кримінальних проваджень за ст. 126-1 ККУ є досить великою попри нетривалий період часу, що минув від моменту запровадження до кримінального законодавства України цього положення, але чимало з них станом на кінець 2019 р. перебувало на стадії досудового розслідування¹⁰. На даний момент судова практика, відображена у вироках, не уникла недоліків. Така ситуація може потребувати вирішення в порядку перегляду вищими судовими інстанціями та формування позиції з найбільш проблемних аспектів Верховним Судом України.

5.1. Загальна характеристика судових вироків у провадженнях за ст. 126-1 ККУ

Моніторинг судових рішень за ст. 126-1 ККУ показав, що в 2019 р.¹¹ на розгляді в судах першої інстанції перебувало 626 кримінальних проваджень за статтею 126-1 ККУ, 319 проваджень було розглянуто (з них 77 завершилося закриттям провадження у справі, 7 було повернуто прокурору), винесено 226 вироків; всі винесені вирокі – обвинувальні.

У переважній більшості з проаналізованих вироків обвинувачений погоджувався з пред'явленим обвинуваченням та повністю визнавав свою вину. Майже в половині справ (96 вироків) було затверджено угоду про примирення, ще в близько 100 справах суд скористався положенням ч. 3 ст. 349 КПК та не проводив дослідження доказів, оскільки обвинувачений, повністю визнаючи свою вину, не оскаржував обставини справи.

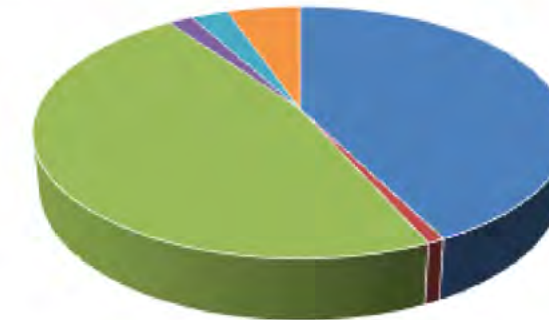
З одного боку, така тенденція є позитивною, адже суттєво спрощує роботу суду. Та з іншого, оскільки категорія кримінальних справ з домашнього насильства є новою і відповідна практика їхнього розгляду ще не напрацьована, це негативно позначається на розвитку розуміння суддями поняття домашнього насильства, відмежування його від конфліктів, які не є

¹⁰ За даними ГПУ, в 2019 р. було обліковано 1068 кримінальних правопорушень за ст. 126-1 ККУ, з них 755 проваджень було направлено до суду з обвинувальним актом, 4 – направлено до суду з клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру.

¹¹ За даними Державної судової адміністрації.

злочинами, або ж від інших складів злочинів, таких, наприклад, як погроза вбивством¹², залишення в небезпеці, катування, незаконне позбавлення волі.

Результати судового розгляду проваджень

- Затверджено угоду про примирення - 96
- Затверджено угоду про визнання винуватості - 2
- Обвинувальний вирок, коли підсудний повністю визнав вину - 106
- Обвинувальний вирок, коли підсудний визнав вину частково - 4
- Обвинувальний вирок, коли підсудний не визнав вину - 6
- Інше - 12

Так, у переважній більшості справ суди констатували факти домашнього насильства лише у формі психологічного насильства. При цьому з опису такого насильства у вироках за відсутності дослідження доказів, що пояснювали б вплив конкретних актів насильства на постраждалу особу, не завжди можна однозначно зрозуміти, чи справді мало місце психологічне насильство, або лише конфлікт. Наприклад:

«Обвинувачений, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння за місцем проживання, під час виниклої з малозначних причин сварки, умисно допустив висловлювання на адресу потерпілої грубою нецензурною лайкою. Цими умисними діями завдано шкоди її психічному здоров'ю, що призвело до психологічних страждань потерпілої».¹³

Відмова суду від дослідження доказів призводить до ситуацій, за яких відповідний досвід потерпілої особи не знаходить належного підтвердження. Також конкретні ситуації домашнього насильства не описуються детально в судовому рішенні.

Окрім психологічного насильства, яке констатувалося практично в усіх вироках, у значній частині вироків також було встановлено домашнє насильство у формі фізичного насильства. Разом із тим, лише в незначній

¹² Див., наприклад, справу 281/308/19 (<http://reyestr.court.gov.ua/Review/8210647.3>).

¹³ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/83095342>.

кількості справ було констатовано економічне насильство, хоча його ознаки наявні в багатьох випадках. Найпоширенішою ситуацією можливого економічного насильства є така, за якої кривдник виганяє або витісняє потерпілу особу, одну чи разом із дітьми, з дому. Часто в таких випадках потерпіла особа не має засобів для винаймання іншого житла, тому змушена жити в сусідів чи знайомих.

Спостерігається підміна понять, коли ситуації некоректно кваліфікуються як психологічне, а не економічне насильство. Наприклад:

«Продовжуючи свої умисні злочинні дії, спрямовані на вчинення домашнього насильства, обвинувачений, маючи прямий умисел, спрямований на вчинення домашнього насильства, ображав словами нецензурної лайки свою колишню дружину, чим спричинив психологічне насильство щодо останньої. При цьому вона змушена була втекти з будинку свого проживання разом із шістьма неповнолітніми дітьми та перебралась до будинку свого батька та мешкати там протягом 3 місяців. Внаслідок таких дій з боку обвинуваченого потерпіла зазнала психологічних страждань та погіршення якості життя, що виразилось у тому, що вона була змушена перебралась разом зі своїми неповнолітніми дітьми до іншого місця проживання. Внаслідок таких дій з боку обвинуваченого потерпіла зазнала психологічних страждань».¹⁴

Іншим поширеним сценарієм вчинення економічного насильства є ситуація, коли кривдник, здійснюючи систематичне психологічне насильство над особами, з якими перебуває в сімейних відносинах, водночас продовжує мешкати в їхньому помешканні та за їхній рахунок, вимагати в них гроші на свої потреби¹⁵, виносити речі з дому тощо. Лише в одному випадку суд кваліфікував таку ситуацію як економічне, а не психологічне насильство:

«У період з березня по травень 2019 року обвинувачений, будучи працездатною особою, не маючи постійного місця роботи, проживаючи в одній квартирі з матір'ю, користуючись її емоційною залежністю, систематично вчиняв відносно останньої економічне насильство, що виразилось у безоплатному користуванні комунальними послугами, вживанні продуктів харчування, що були придбані за кошти потерпілої, а також відсутності з його боку матеріальної підтримки матері та проживання повністю за її рахунок».¹⁶

¹⁴ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/85188416>.

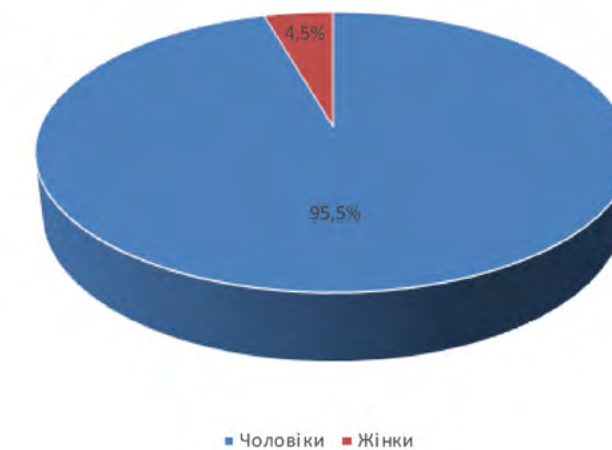
¹⁵ Див. наприклад <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85751672>, <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85813656>.

¹⁶ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/86390623>.

5.2. Засуджені та потерпілі особи в судовій практиці за ст. 126-1 ККУ

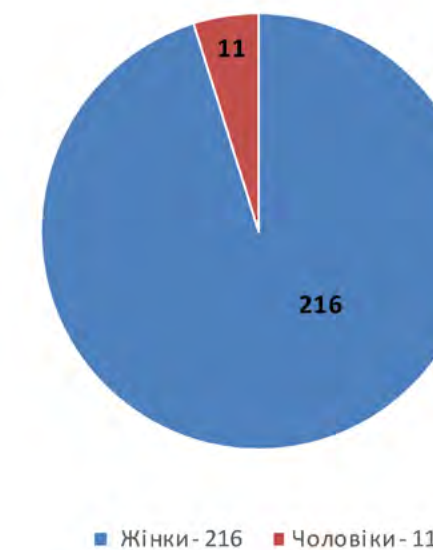
За 2019 р. за вчинення злочину за ст. 126-1 ККУ було засуджено 224 особи, з них 214 (або 95,5%) – чоловіки, 10 (або 4,5%) – жінки; усі повнолітні. Найчастіше злочини домашнього насильства за ст. 126-1 ККУ вчинялись у стані алкогольного сп'яніння працездатними особами у віці 30-50 років, які не працювали та не навчалися на момент вчинення злочину¹⁷.

Розподіл засуджених осіб за статтю

Серед повнолітніх осіб потерпілими в більшості вироків були жінки (216 осіб або 95% дорослих постраждалих). Чоловіки були потерпілими лише у кожному двадцятому випадку (11 осіб або 5% дорослих постраждалих).

Розподіл потерпілих осіб за статтю

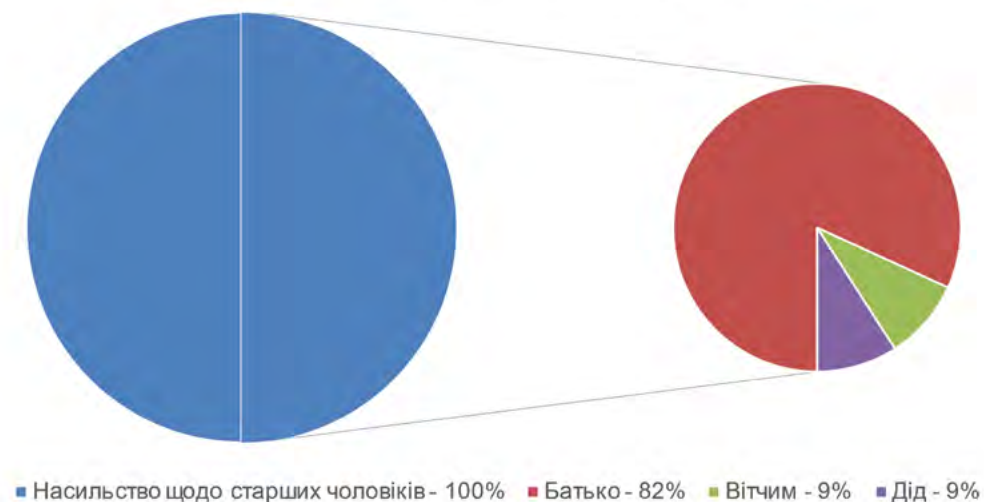
¹⁷ За даними статистики Державної судової адміністрації за 2019 р.

Зв'язок потерпілих-жінок з кривдником

Усі випадки (100%) домашнього насильства щодо чоловіків стосувалися старших осіб (батька, діда, вітчима)¹⁸. Під час насильства щодо жінок у 80 випадках (37%) мало місце насильство щодо старших осіб (матері, бабусі, тещі, свекрухи, тітки), 119 випадків (55%) стосувалися насильства щодо дружин, колишніх дружин, співмешканок, сестер, 5 випадків (2%) – щодо доньок, невісток.

Зв'язок потерпілих-чоловіків з кривдником

Аналіз отриманих даних дозволяє зробити низку висновків, які розвіюють усталені стереотипи щодо домашнього насильства, і, зокрема співвідношення сил між членами сім'ї та динаміки стосунків у родині, що призводять до домашнього насильства.

По-перше, кожен третій випадок насильства щодо жінок стосувався насильства щодо старших родичок (матері, бабусі, тещі, свекрухи, тітки), на-

¹⁸ В одній зі справ (419/2356/19) насильство здійснювалося батьком та мачухою щодо неповнолітньої дитини (хлопчика), але даний випадок включений окремо до статистики щодо постраждалих дітей.

сильство щодо дружин/співмешканок зафіксовано лише приблизно в половині випадків.

По-друге, насильство щодо старших родичок у абсолютній більшості випадків стосувалося родичок прямого ступеня споріднення (матерів (68 випадків) та бабусь (5 випадків), а не родичок непрямого ступеня споріднення (тещ (5 випадків) чи свекрух (1 випадок)). При цьому поширеною була ситуація, коли насильство щодо матері вчиняв її син, який раніше вже притягався до кримінальної відповідальності за інший злочин. Це може засвідчувати не лише той факт, що згадані особи більше схильні до домашнього насильства, але й те, що суди та правоохоронні органи більш серйозно сприймають такі випадки насильства і, відповідно, ефективніше на них реагують.

По-третє, всі випадки домашнього насильства щодо чоловіків були вчинені щодо старших родичів, що означає, що не було жодного вироку, який би стосувався ситуації, коли жінка вчиняє насильство проти чоловіка/співмешканця або щодо повнолітнього сина. Факт відсутності вироків, у яких жінка була б засуджена за домашнє насильство, вчинене відносно свого чоловіка або співмешканця, з одного боку, може бути наочним відображенням дисбалансу сил між жінками та чоловіками в українському суспільстві. З іншого боку, не виключена можливість, що постраждалі чоловіки з різних причин не повідомляють про такі випадки, наприклад, через почуття сорому чи страх осуду через пануючі суспільні гендерні стереотипи.

Із аналізу 226 вироків вдалося встановити, що від домашнього насильства фактично постраждали щонайменше 58 дітей. При цьому лише 4 дитини мали офіційний статус потерпілих у провадженні.

Діти, які постраждали від домашнього насильства

Крім того, з викладених у вироків обставин справи вдалось встановити, що принаймні 6 дітей (1 хлопчик, 5 дівчат) стали безпосередніми жертвами домашнього насильства (фізичного чи психологічного) разом зі своїми

матерями, які були офіційно визнані потерпілими. Також щонайменше 48 дітей були свідками домашнього насильства, що вчинялося відносно їхніх батьків (переважно матерів). Разом із тим, у більшості вироків не відображено того, що діти-свідки домашнього насильства також є постраждалими від домашнього насильства.

В окремих вироків (наприклад, справи 266/5438/19, 647/2611/19) фізичне насильство по відношенню до дитини суд кваліфікував як один із аргументів на користь вчинення психологічного насильства щодо її матері:

«12.08.2019 в денну годину обвинувачений продовжував вчиняти насильство в сім'ї потерпілої, що виразилося в неодноразових образах, погрозах, висловлюваннях нецензурною лайкою на адресу потерпілої та її неповнолітньої доньки, штовханнях неповнолітньої доньки потерпілої, що призвело до психологічних страждань потерпілої, а також погіршення якості її життя.»¹⁹

«Продовжуючи свої систематичні дії, 21.07.2019, близько 18 год. 00 хв. обвинувачений, перебуваючи по місцю свого фактичного проживання, знаходячись у стані алкогольного сп'яніння, вчинив відносно своєї колишньої співмешканки дії психологічного насильства, що виразилося у вчиненні фізичного насильства по відношенню до її малолітнього сина, а саме – обвинувачений штовхав дитину та наніс не менше двох ударів ременем по його сідницях, чим викликав у потерпілої побоювання за безпеку сина, внаслідок чого було викликано працівників поліції, які по приїзду припинили протиправні дії обвинуваченого та склали проти нього протокол про вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 173-2 КУпАП.»²⁰

Лише в деяких справах суд кваліфікував вчинення насильства в присутності малолітніх дітей як обставину, що обтяжує покарання (наприклад, справи 344/17099/19, 736/1359/19). У багатьох вироків наявні докази того, що діти були свідками домашнього насильства, а отже згідно зі ст.1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» відносяться до категорії постраждалих від домашнього насильства. Але даний факт ніяк не відображається в мотивувальній чи резолютивній частині вироку. Також є всі підстави припускати, що діти могли бути свідками домашнього насильства в значно більшій кількості справ, однак будь-які згадки про це відсутні, бо коли обвинувачений не заперечує факту домашнього насильства, докази детально не досліджуються. Тому справжню кількість дітей, які постраждали від домашнього насильства, неможливо встановити, аналізуючи відповідні вироків.

Порівняно з 227 дорослими особами, лише 4 дитини отримали офіційний статус потерпілих від злочину домашнього насильства. Очевидно, що даний показник не відповідає дійсності, оскільки домашнє насильство щодо

19 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/84806825>.

20 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/84966064>.

дітей має місце в значно більшій кількості випадків, включаючи ті, коли дитина безпосередньо не постраждала від насильства, а була лише його свідком. У жодному з проаналізованих вироків дитина-свідок насильства не була визнана потерпілою особою. Причина цього, скоріш за все, криється у відсутності належного розуміння поняття «особа, що постраждала від домашнього насильства» та необхідної взаємодії між окремими ланками системи судових та правоохоронних органів. Так, поліція в протоколах про адміністративні правопорушення зазвичай не фіксує того, що дитина як свідок домашнього насильства є окремою потерпілою особою в адміністративному правопорушенні за ст. 173-2 КУпАП.

Крім того, провадження щодо домашнього насильства за ст. 126-1 ККУ є кримінальним провадженням у формі приватного обвинувачення, яке згідно ч. 1 ст. 477 КПК може бути розпочате лише на підставі заяви потерпілої особи. Тож, навіть якщо в провадженні вже перебуває справа стосовно домашнього насильства щодо одного з батьків дитини, для визнання дитини-свідка такого насильства потерпілою особою необхідно ініціювати окреме провадження за заявою законного представника такої дитини від її імені. Відповідна процедура ускладнює процес визнання дітей-свідків домашнього насильства потерпілими, особливо коли основна увага правоохоронних органів та судів зосереджена на справах, які стосуються насильства щодо батьків таких дітей. Хоча насправді здійснення таких формальних процедур є не дуже складним і потребує лише налагодження відповідної практики та її впровадження в повсякденну роботу відповідних органів. У зв'язку з цим на початковому етапі може знадобитись більш активне залучення слідчих, прокурорів та суддів, які б пояснювали дорослим потерпілим необхідність ініціювання окремого кримінального провадження з метою визнання потерпілими їхніх дітей, які також страждають від домашнього насильства.

Той факт, що провадження щодо домашнього насильства, незалежно від того, чи вчиняється таке насильство щодо дорослих чи щодо дітей, здійснюються лише у формі приватного обвинувачення, в окремих випадках може ускладнювати доступ дітей до правосуддя. Особливо це стосується ситуацій, коли батьки, усиновлювачі чи інші законні представники дитини є кривдниками і не хочуть бути притягнутими до кримінальної відповідальності або з інших причин не бажають подавати заяву від імені дитини про вчинення щодо неї домашнього насильства.

Слід відмітити, що існує безпосередній зв'язок між насильством щодо дітей, включаючи випадки, коли діти є свідками насильства, та домашнім насильством, яке вчиняють та від якого потерпають дорослі. Такий зв'язок існує як у просторовому (в межах однієї родини), так і в часовому (між двома поколіннями) вимірах. Так, згідно з висновками дослідження, проведеного UNFPA I UNICEF у 2018 р. в семи країнах Центральної Азії та Східної Європи, включаючи Україну, якщо в родині вчиняється домашнє насильство між батьками, то діти більш імовірно також страждають від фізичного насильства від батьків, живуть у страху та зазнають негативних психо-

логічних наслідків²¹. Діти, які були свідками насильства між своїми батьками, в майбутньому мають більший ризик стати жертвою домашнього насильства або кривдником²². Наприклад, у Казахстані жінки, чий матері зазнавали фізичного чи психологічного насильства від батьків, у 3.43 рази частіше потерпали від фізичного/сексуального насильства від інтимних партнерів. У Туреччині 51% жінок, які зазнавали насильства від інтимних партнерів, зазначили, що їхні матері також зазнавали такого виду насильства; водночас 51% чоловіків-кривдників повідомили, що їхні матері страждали від домашнього насильства²³. Такий патерн домашнього насильства продовжується не лише в аспекті насильства до/від інтимного партнера, але й продовжується в наступних поколіннях. Так, батьки, які в дитинстві зазнали домашнього насильства, з більшою ймовірністю вчиняють відповідне насильство щодо власних дітей²⁴. Тому надзвичайно важливо, щоб уповноважені державні суб'єкти перестали недооцінювати наслідки домашнього насильства щодо дітей та приділяли більшу увагу цьому питанню під час здійснення заходів із виявлення, запобігання та протидії такому виду злочину.

5.3. Докази в провадженнях за ст. 126-1 ККУ

Найпоширенішими доказами, що були використані для доведення фактів вчинення домашнього насильства в проаналізованих вироках, є наступні:

- постанови про притягнення кривдника до адміністративної відповідальності;
- протоколи про адміністративні правопорушення;
- протоколи про прийняття заяви потерпілої особи щодо злочину за ст. 126-1 ККУ;
- дані, що містяться у витягу з ЄРДР про внесення повідомлення потерпілої особи про вчинення щодо неї злочину за ст. 126-1 ККУ;
- дані, що містяться в рапорті чергового про надходження заяви потерпілої особи;
- свідчення потерпілої особи та свідків;
- висновки судово-медичної експертизи;
- довідки з лікарень про перебування потерпілої особи на лікуванні з описом ушкоджень;
- висновки судово-психіатричної експертизи; висновки психолога/лїсти/інформаційні довідки центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді з описом психологічного стану потерпілої особи;

21 UNFPA, UNICEF, Making the Connection: Intimate partner violence and violence against children in Eastern Europe and Central Asia (Executive Summary), 2018. URL: <https://www.unicef.org/eca/media/3321/file/Making%20the%20connection%20exec%20summary.pdf>, c. 15.

22 UNFPA, UNICEF, Making the Connection: Intimate partner violence and violence against children in Eastern Europe and Central Asia (Executive Summary), 2018. URL: <https://www.unicef.org/eca/media/3321/file/Making%20the%20connection%20exec%20summary.pdf>, c. 16.

23 UNFPA, UNICEF, Making the Connection: Intimate partner violence and violence against children in Eastern Europe and Central Asia (Executive Summary), 2018. URL: <https://www.unicef.org/eca/media/3321/file/Making%20the%20connection%20exec%20summary.pdf>, c. 16.

24 UNFPA, UNICEF, Making the Connection: Intimate partner violence and violence against children in Eastern Europe and Central Asia (Executive Summary), 2018. URL: <https://www.unicef.org/eca/media/3321/file/Making%20the%20connection%20exec%20summary.pdf>, c. 15.

- протоколи проведення слідчого експерименту;
- аудіо- та відеозаписи тощо.

Загалом під час дослідження доказів суди найчастіше покладалися на постанови про притягнення кривдника до адміністративної відповідальності та на протоколи про адміністративні правопорушення, свідчення потерпілої особи та свідків, а також висновки експертів і відповідні довідки. Аудіо- та відеозаписи та протоколи проведення слідчого експерименту як докази досліджувались найрідше. Той факт, що на відміну від адміністративних проваджень щодо домашнього насильства за ст. 173-2 КУпАП у кримінальних провадженнях за ст. 126-1 ККУ аудіо- та відеозаписи практично не застосовуються в якості доказів, можна пояснити тим, що в кримінальному процесі встановлені досить високі стандарти допустимості доказів. Відповідно, прихований запис злочинних дій кривдника потерпілою особою без його попередньої згоди суд може визнати таким, що порушує права обвинуваченого, внаслідок чого відповідний доказ буде визнаний недопустимим. Разом із тим, оскільки згідно з ч. 2 ст. 94 КПК жоден доказ не має наперед встановленої сили, суддя оцінює допустимість та вагу доказів з урахуванням конкретних обставин кожної справи. Тож, на практиці, з урахуванням обставин справи та у випадку дотримання встановленого законом порядку його отримання, відповідний доказ все ж таки може бути визнано допустимим та враховано, в сукупності з іншими доказами, як при формуванні внутрішнього переконання судді, прокурора, слідчих, так і при постановленні судового рішення. Для порівняння: при розгляді справ про адміністративні правопорушення щодо домашнього насильства аудіо- та відеозаписи, зроблені потерпілими, практично в усіх випадках вважаються допустимими доказами.

Окрім вищих стандартів допустимості доказів, необхідних для доказування злочину домашнього насильства, слід також відзначити й загалом більш високий стандарт доведення в кримінальному процесі, ніж в аналогічних справах про адміністративні правопорушення.

Отже, враховуючи специфіку кримінального процесу і відповідно більші складнощі з доведенням складу злочину, що на практиці може мати наслідком уникнення кривдником відповідальності за вчинене діяння, судові та правоохоронні органи повинні також приділяти належну увагу підвищенню ефективності проваджень у справах про адміністративні правопорушення. Відповідно система судочинства в порядку КУпАП та кримінального судочинства в справах про домашнє насильство мають бути взаємодоповнюючими та орієнтованими на позитивний результат: якщо притягнення кривдника до адміністративної відповідальності виявилось недостатнім для припинення насильства, кривдник повинен по-статі перед системою кримінального судочинства. При цьому якісне здійснення правосуддя в межах першого складника даної системи полегшить доказування та стане запорукою та передумовою якісного правосуддя в межах другого складника.

5.4. Окремі проблемні питання в судовій практиці за ст. 126-1 ККУ

Порушення часової юрисдикції щодо злочину домашнього насильства

У переважній більшості вироків окрім епізодів насильства, що мали місце після набуття чинності відповідними змінами до кримінального законодавства (тобто з 11 січня 2019 р.), з метою демонстрації систематичності домашнього насильства наводяться випадки, що мали місце до набуття ними чинності. Проблемним у даному контексті є не самий факт посилення на такі випадки у вирокі, а те, що вони враховуються при встановленні систематичності (3 й більше випадків), що може становити порушення принципу незворотності дії кримінального закону в часі. Так, у справах 523/3115/19, 326/842/19, 276/695/19, 581/668/19, 584/773/19, 483/1561/19, 377/813/19, 657/1021/19, 243/12901/19, 185/9433/19, 643/10183/19, 936/841/19, 591/4557/19, 194/1870/19, 202/5312/19, 485/1577/19, 351/2672/19, 346/2622/19 без урахування випадків, що мали місце до 2019 р., не можна було встановити систематичність вчинення домашнього насильства. У провадженні 346/2622/19, 202/5312/19 всі епізоди, на які посилається суд, мали місце до 11 січня 2019 р.

У справі 473/888/19 суд посилався лише на два випадки домашнього насильства (один 2018 р. і один 2019 р.), в справі 346/2436/19, пославшись на два конкретні випадки домашнього насильства, вчинені до набуття чинності змінами, суд констатує без зазначення конкретного часу, способу чи обставин вчинення злочину, що:

*«Продовжуючи свою протиправну поведінку з червня 2018 року, на даний час обвинувачений, перебуваючи за місцем проживання своєї колишньої дружини, умисно систематично вчиняє насильство психологічного характеру, що призвело до психологічних страждань та погіршення якості життя потерпілої».*²⁵

Недостатня конкретизація обставин, місця, часу, способу вчинення злочину та недотримання вимоги систематичності

Уже зазначалося, що суди не досліджують докази, якщо обвинувачений повністю визнає вину. В результаті, обставини, місце, час, спосіб вчинення злочину не встановлюються, а часом навіть окремі епізоди злочинної поведінки не розмежовуються. Так, у справах 937/6995/19, 133/2918/19 суд посилається лише на часовий період вчинення домашнього насильства («з 02 серпня 2018 року по 28 червня 2019 року», «з 07.04.2019 по 18.10.2019») без конкретизації жодного з випадків насильства, що були вчинені протягом даного часу.

Недостатня конкретизація обставин справи та брак достатньої чіткості в їхній оцінці судами призводить також до відсутності в таких рішеннях оцінки всіх необхідних ознак злочину, і, зокрема ознаки систематичності

²⁵ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82454294>.

домашнього насильства. Так, у справах 459/1773/19, 466/5939/19, 290/884/19 суд при кваліфікації ситуації за ст. 126-1 ККУ послався лише на один випадок домашнього насильства, у справах 445/1107/19, 674/1176/19 – лише на два випадки без належного дотримання вимоги систематичності.

У даному контексті варто підкреслити той факт, що головною ознакою домашнього насильства як злочину, котра відрізняє його від домашнього насильства як адміністративного правопорушення, є підвищена суспільна небезпека, пов'язана з систематичністю вчинення такого насильства. Наявні на сьогодні наукові дослідження свідчать про те, що домашнє насильство зазвичай вчиняється циклічно²⁶, цикли насильства повторюються, а стадії прояву агресії з часом стають все серйознішими та тривалішими. При цьому на тлі загострення насильства багато жінок обирають стратегію виживання, котра полягає в надмірній пасивності (заперечують насильство, відмовляються від допомоги та захищають кривдника)²⁷. Отже, ігнорування судами цього компоненту при встановленні ознак складу злочину свідчить про нерозуміння його важливості. У результаті це призводить до неналежної ідентифікації ризиків для постраждалої особи, що значно підвищуються у випадку відсутності реакції з боку уповноважених суб'єктів на попередні випадки насильства, а також до подальшої ескалації насильства з боку кривдника.

Вироки за сукупністю злочинів

У низці випадків суди виносили вирок за сукупністю ст. 126-1 та ч. 1, 2 ст. 125 ККУ²⁸ (наприклад, справи 532/1246/19, 419/2356/19, 591/4557/19, 292/1405/19), в усіх інших випадках вчинення фізичного насильства охоплювалося кваліфікацією за ст. 126-1 ККУ. При цьому в деяких вирокі (наприклад, справи 466/5939/19, 505/2062/19, 718/2264/19, 475/902/19, 753/20385/19) суд прямо відзначав факт завдання легких тілесних ушкоджень, не кваліфікуючи злочин додатково за ст. 125 ККУ. В решті вироків, коли суд доходив висновку про застосування фізичного насильства, за відсутності висновків експертизи та детального дослідження доказів неможливо було чітко ідентифікувати, які саме ушкодження були завдані постраждалій особі та до якого ступеня тяжкості вони відносились. Це призводить до того, що нова прецедентна судова практика щодо окремих проявів насильства за ст. 126-1 ККУ не напрацьовується, що з-поміж іншого шкодить комунікативній функції судової системи.

²⁶ Модель «циклів насильства» була запропонована та детально описана американською психологінею Lenore E. Walker в 1979 р.

²⁷ UNFPA, WAVE, Strengthening Health System Responses to Gender-based Violence in Eastern Europe and Central Asia: A Resource Package, 2014. URL: <https://eeca.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/WAVE-UNFPA-Report-EN.pdf>, с. 34.

²⁸ З усіх проаналізованих вироків за ст. 126-1 ККУ в жодному вирокі не йшлося про завдання тілесних ушкоджень середньої тяжкості чи тяжких тілесних ушкоджень. У зв'язку з цим можна припустити, що такі випадки суди кваліфікують лише за відповідними статтями про тілесні ушкодження, без застосування ст. 126-1 ККУ.

Порушення принципу non bis idem

Іншою проблемою, що простежується в цілій низці проваджень, є порушення процесуальних прав обвинувачених, і зокрема принципу non bis idem (ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення). Даний принцип закріплений в ст. 61 Конституції України, ст. 19 КПК, а також у ст. 4 Протоколу № 7 до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Так, при оцінці систематичності вчинення домашнього насильства суди посилаються на три чи більше випадків домашнього насильства, за кожен із яких особа вже притягалася до адміністративної відповідальності за ст. 173-2 КУпАП (наприклад, справи 659/531/19, 206/6086/19, 133/2808/19, 736/1359/19, 194/1870/19, 396/1364/19, 567/820/19, 439/1474/19):

«Таким чином, обвинувачений, проживаючи однією сім'єю зі своєю бабусею, упродовж року тричі притягувався до адміністративної відповідальності за ч. 2 ст. 173-2 КУпАП, що свідчить про вчинення останнім домашнього насильства, тобто умисного систематичного вчинення психологічного насильства щодо бабусі, з якою обвинувачений проживає однією сім'єю, що призвело до психологічних страждань та погіршення якості життя потерпілої»²⁹.

Хоча формально відповідальність за адміністративне правопорушення та кримінальне правопорушення є різними видами відповідальності, однак, виходячи з практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), значення має природа такої відповідальності (і, зокрема природа порушення та суворість покарання), а не лише формальна класифікація правопорушення відповідно до національного законодавства³⁰. Якщо проаналізувати зміст ст. 173-2 КУпАП, можна зробити висновок, що адміністративна відповідальність за домашнє насильство є достатньою мірою співмірна з кримінальною відповідальністю за домашнє насильство, як за природою порушення (фактично ті самі діяння, що й за ст. 126-1 ККУ, тільки без вимоги систематичності), так і за суворістю верхньої межі санкції (арешт строком до 15 діб). Тож наразі є висока ймовірність того, що винесення подібних вироків українськими судами ЄСПЛ може визнати порушенням ст. 4 Протоколу № 7 до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

Вирішення даної проблеми може полягати не стільки в пристосуванні законодавства (наприклад, у зниженні верхньої межі покарання за ст. 173-2 КУпАП та підвищенні нижньої межі покарання за ст. 126-1 ККУ або зміні диспозиції цих статей), скільки в підвищенні обізнаності працівників правоохоронних органів та суддів щодо особливостей застосування, взаємозв'язку та співвідношення ст. 173-2 КУпАП та ст. 126-1 ККУ. А саме про те, що, якщо перед черговим випадком домашнього насильства вже мали міс-

це щонайменше два попередні випадки домашнього насильства, особа має підлягати кримінальній, а не адміністративній відповідальності.

Подвійне врахування обтяжуючої обставини

У низці вироків суди врахували як обтяжуючу обставину вчинення злочину щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах (згідно п. 6 ч. 1 ст. 67 ККУ), попри те, що дана обставина вже передбачена диспозицією статті 126-1 ККУ як ознака злочину, що впливає на його кваліфікацію (наприклад, справи 755/10340/19, 354/927/19, 663/3510/19, 618/1500/19, 296/2942/19, 598/1552/19, 736/1359/19, 558/373/19, 676/5596/19, 598/2195/19). У справах 354/927/19, 663/3510/19 у порядку апеляційного провадження відповідні пункти були виключені, справи 296/2942/19, 598/2195/19 наразі готуються до розгляду в апеляційному порядку. Решта з вищезазначених вироків, у яких суди повторно застосували відповідну обтяжуючу обставину, вже набрали законної чинності без внесення будь-яких змін.

5.5. Угоди про примирення та про визнання винуватості в судовій практиці за ст. 126-1 ККУ

Вище вже було відзначено, що майже в половині вироків за ст. 126-1 ККУ була затверджена угода про примирення між потерпілим та обвинуваченим. Водночас практично в усіх цих вироків суди безпосередньо не посилаються та не враховують положення п. 2 ч.1 ст. 469 КПК. Зміни до відповідного положення також набули чинності 11 січня 2019 р. та передбачають виняток із положення п. 1 ч. 1 ст. 469 КПК. Тобто угода про примирення в кримінальних провадженнях щодо злочинів, пов'язаних із домашнім насильством, може бути укладена не за ініціативою потерпілого, підозрюваного або обвинуваченого (як передбачено за загальним правилом), а **лише за ініціативою потерпілого, його представника або законного представника**. Так, у низці справ (наприклад, 275/1096/19, 282/560/19, 321/1533/19, 428/12464/19, 286/3872/19, 275/1337/19, 676/5596/19) суди прямо посилаються на загальне правило п. 1 ч. 1 ст. 469 КПК, зовсім не згадуючи про винятковість проваджень про домашнє насильство в цьому відношенні:

«Так, згідно вимог ч. 1, 3, 5 ст. 469 КПК України, угода про примирення може бути укладена за ініціативою потерпілого, підозрюваного або обвинуваченого»³¹.

В інших вироків взагалі не згадується, за чиєю ініціативою можуть укладатись угоди про примирення. Наслідком неврахування особливостей, передбачених п. 2 ч.1 ст. 469 КПК, є те, що при затвердженні угоди про примирення суди з'ясовують лише той момент, чи згодна потерпіла особа на затвердження угоди і чи ознайомлена з наслідками, які випливають із затвердження такої угоди. При цьому питання, чи угода укладена саме з її ініціативи, взагалі не порушується. Очевидно, що відповідне положення

29 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/86146165>.

30 Див. напр. A and B v. Norway, EngelandOthers v. The Netherlands; Ruotsalainen v. Finland, Mihalache v. Romania.

31 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/85188416>.

п. 2 ч. 1 ст. 469 КПК, котре передбачає виняток саме для категорії справ щодо домашнього насильства, було включене до кодексу не випадково. Дане положення було включене з метою привернути увагу до особливої сенситивності таких справ і спонукати суддів більш ретельно, ніж в інших категоріях справ, з'ясувати думку потерпілої особи, переконатися, що на неї не чинилось жодного тиску, і що укладення угоди про примирення було повністю усвідомленим кроком. А це з-поміж іншого може засвідчити, що саме потерпіла особа ініціювала укладання такої угоди.

Лише в 5 вироках (із 96 вироків, якими було затверджено угоду про примирення) суди все ж таки посилалися на положення п. 2 ч. 1 ст. 469 КПК та перед затвердженням угоди про примирення з'ясували, чи була укладена така угода саме з ініціативи потерпілої особи (справи 445/1107/19, 326/842/19, 445/1591/19, 716/1191/19, 243/12901/19):

«Відповідно до ч. 1 ст. 469 КПК України, угода про примирення у кримінальних провадженнях щодо злочинів, пов'язаних з домашнім насильством, може бути укладена лише за ініціативою потерпілого, його представника або законного представника. Потерпіла також цілком розуміє права, якими вона наділена нормами КПК України, в судовому засіданні додатково підтвердила, що дана угода про примирення укладена з її ініціативи»³².

У двох із проаналізованих 226 вироків суд затвердив угоду про визнання винуватості (справи 449/749/19, 439/1474/19). Згідно з ч. 4 ст. 469 КПК, угода про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена щодо кримінальних проступків, злочинів, внаслідок яких шкода завдана лише державним чи суспільним інтересам. Укладення угоди про визнання винуватості в кримінальному провадженні щодо кримінальних правопорушень, внаслідок яких шкода завдана правам та інтересам окремих осіб, у яких беруть участь потерпілий або потерпілі, не допускається, крім випадків надання всіма потерпілими письмової згоди прокурору на укладення ними угоди. У цих двох вироках відсутня згадка про те, чи надавали потерпілі письмову згоду прокурору на укладення такої угоди, суд не переконувався в розумінні потерпілими обставин та правових наслідків, добровільності надання згоди на укладення угоди тощо. Натомість у них міститься лише коротка згадка про те, що «Потерпіла ОСОБА_2 не заперечувала проти затвердження угоди про визнання винуватості»³³ та «Потерпіла ОСОБА_2 в судовому засіданні не заперечила проти затвердження угоди»³⁴.

Варто зазначити, що чинне законодавство безпосередньо не забороняє укладення угод про визнання винуватості в справах про домашнє насильство за умови попередньої письмової згоди потерпілої особи, наданої прокурору. Однак, при укладенні угод про визнання винуватості потерпіла особа перебуває в менш вигідному становищі порівняно, наприклад, із си-

32 <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82900654>.

33 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/86232761>.

34 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/85339877>.

туацією, коли укладається угода про примирення. Так, окрім виняткового права ініціювати укладення угоди про примирення, закріпленого за потерпілою стороною в справах про домашнє насильство, згідно ст. 474 КПК під час судового засідання суд зобов'язаний переконатися, чи потерпілий цілком розуміє наслідки затвердження угоди та чи укладення угоди сторонами є добровільним, тобто не є наслідком застосування насильства, примусу, погроз або наслідком обіцянок чи дії будь-яких інших обставин, ніж ті, що передбачені в угоді. При укладенні угоди про визнання винуватості потерпіла особа в ході судового розгляду позбавлена всіх вище перерахованих кримінально-процесуальних гарантій. Тож, попри те, що фактично йдеться про законодавчий недолік, на практиці він може призвести до порушення прав та законних інтересів постраждалих від домашнього насильства осіб. Тому в своїй практичній роботі суди мають із особливою увагою ставитися до затвердження угод про визнання винуватості в справах про домашнє насильство та стежити за тим, щоб права потерпілої особи не були порушені, а її думка була почута та врахована.

5.6. Особливості призначення покарання в судовій практиці за ст. 126-1 ККУ

При призначенні покарання в проаналізованих вироках суди застосовували всі види санкцій, передбачених ст. 126-1 ККУ (громадські роботи, арешт, обмеження волі, позбавлення волі). У більше ніж половині вироків засудженому було призначено покарання у вигляді громадських робіт (119 вироків або 52,7%). Приблизно однакову кількість вироків було винесено з призначенням покарання у вигляді арешту (42 вироків або 18,6%) та обмеження волі (40 вироків або 17,7%). Покарання у вигляді позбавлення волі було застосовано лише в 24 вироках (10,6%).

Переважаюче застосування більш м'яких санкцій можна пояснити тим, що в більшості випадків підсудний повністю визнає свою вину, а потерпіла особа зазвичай не наполягає на застосуванні суворішого покарання, пов'язаного з обмеженням чи позбавленням волі. Разом із тим, за відсутності належної оцінки доказів (розгляд провадження в порядку ст. 349 КПК

або при затвердженні угоди про примирення) суд не завжди може об'єктивно оцінити суспільну небезпеку діяння та обсяг шкоди, завданої потерпілій особі. Тому застосовувані санкції можуть не завжди бути обґрунтованими та пропорційними.

В одному випадку (справа 587/1126/19) суд, застосувавши ст. 69 ККУ, призначив покарання у вигляді штрафу в розмірі 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (1700 гривень). Ще в одному випадку (справа 523/3115/19) суд застосував покарання нижче від найнижчої межі, встановленої в санкції ст. 126-1 ККУ, а саме 100 годин громадських робіт. При цьому, обираючи дану міру покарання, суд не послався на ст. 69 ККУ та не навів достатньо вагомі обставини, які б дозволили застосувати таке покарання:

«При призначенні обвинуваченому покарання суд констатує відсутність обставин, що пом'якшують покарання, а вчинення злочину в стані алкогольного сп'яніння та щодо особи похилого віку – в якості обставин, що обтяжують покарання.

Суд також враховує дані про перше притягнення обвинуваченого до кримінальної відповідальності, його негативну характеристику за місцем проживання, отримані в суді показання про його працевлаштування, а також позицію потерпілої, яка не налягала на його суворому покаранні».

Станом на лютий 2020 р. даний вирок ще не набрав законної сили та перебував на розгляді в апеляційному порядку.

5.7. Особливості застосування обмежувальних заходів у провадженні за ст. 126-1 ККУ

Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» № 2227-VIII від 6 грудня 2017 р. було внесено зміни до ККУ та КПК, якими передбачено можливість застосування судами обмежувальних заходів у кримінальних провадженнях щодо злочинів, пов'язаних із домашнім насильством. Обмежувальні заходи в порядку ч. 6 ст. 194 КПК можуть застосовуватися судом щодо підозрюваного або обвинуваченого при обранні йому запобіжного заходу, не пов'язаного з триманням під вартою. Такі заходи встановлюються судом лише в інтересах потерпілого від злочину, пов'язаного з домашнім насильством. Крім обмежувальних заходів, які можуть застосовуватися судом щодо кривдника до набрання рішенням законної сили в порядку ч. 6 ст. 194 КПК³⁵, суд може також застосувати такі обмежувальні заходи і

³⁵ Згідно з ч. 6 ст. 194 КПК:

«В інтересах потерпілого від злочину, пов'язаного з домашнім насильством, крім обов'язків, передбачених частиною п'ятою цієї статті, суд може застосувати до особи, яка підозрюється у вчиненні такого кримінального правопорушення, один або декілька таких обмежувальних заходів:

до засуджених за злочини, пов'язані з домашнім насильством, при призначенні покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, або звільненні від кримінальної відповідальності чи покарання в порядку ст. 91-1 ККУ³⁶.

Обмежувальні заходи, що можуть бути застосовані в порядку кримінального судочинства, необхідно відрізнити від обмежувальних приписів, що були запроваджені в українське законодавство з прийняттям Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» № 2229-VIII від 7 грудня 2017 р. Різниця між ними полягає не лише в дещо різному наборі заходів, які вони можуть передбачати, та в галузі їх застосування (обмежувальні заходи застосовуються в порядку кримінального судочинства, обмежувальні приписи можна отримати в межах цивільного судочинства). Головна їх відмінність із точки зору захисту особи, яка постраждала від домашнього насильства, полягає в тому, що обмежувальні приписи видаються винятково за ініціативою постраждалої особи (для цього вона має спеціально звернутися до суду з позовною заявою). Водночас обмежувальні заходи можуть застосовуватися судом еxofficio в інтересах потерпілої особи, тобто звернення такої особи не є обов'язковим. Останній момент є

- 1) заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства;
- 2) обмеження спілкування з дитиною у разі, якщо домашнє насильство вчинено стосовно дитини або у її присутності;
- 3) заборона наближатися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку із роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин;
- 4) заборона листування, телефонних переговорів з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів через засоби зв'язку чи електронних комунікацій особисто або через третіх осіб;
- 5) направлення для проходження лікування від алкогольної, наркотичної або іншої залежності, від хвороб, що становлять небезпеку для оточуючих, направлення для проходження програми для кривдників».

³⁶ Згідно ст. 91-1 ККУ:

«1. В інтересах потерпілого від злочину, пов'язаного з домашнім насильством, одночасно з призначенням покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, або звільненням з підстав, передбачених цим Кодексом, від кримінальної відповідальності чи покарання, суд може застосувати до особи, яка вчинила домашнє насильство, один або декілька обмежувальних заходів, відповідно до якого (яких) на засудженого можуть бути покладені такі обов'язки:

- 1) заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства;
  - 2) обмеження спілкування з дитиною у разі, якщо домашнє насильство вчинено стосовно дитини або у її присутності;
  - 3) заборона наближатися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку з роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин;
  - 4) заборона листування, телефонних переговорів з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів через засоби зв'язку чи електронних комунікацій особисто або через третіх осіб;
  - 5) направлення для проходження програми для кривдників або пробаційної програми.
2. Заходи, передбачені частиною першою цієї статті, застосовуються до особи, яка на момент вчинення домашнього насильства досягла 18-річного віку.
  3. Заходи, передбачені частиною першою цієї статті, можуть застосовуватися на строк від одного до трьох місяців і за потреби можуть бути продовжені на визначений судом строк, але не більше як на 12 місяців.
  4. Контроль за поведінкою засуджених, до яких застосовано обмежувальні заходи, здійснює орган пробації за місцем проживання засудженого, а в разі вчинення злочину військовослужбовцем – командир військової частини.

досить важливим, особливо для захисту постраждалих від домашнього насильства, яке сягнуло рівня злочину, оскільки такі особи часто можуть бути позбавлені можливості самостійно звернутися за обмежувальним приписом через об'єктивні та суб'єктивні причини, наприклад, географічну віддаленість місця проживання від суду, неможливість залишити дітей без нагляду на час, який потрібен для подання заяви, відсутність доступу до кваліфікованої правової допомоги, тиск із боку кривдника тощо. Досудове розслідування та судовий розгляд зазвичай займають досить багато часу, впродовж якого насильство щодо постраждалої особи може тривати.

Проведений аналіз вироків за ст. 126-1 ККУ свідчить, що суди практично не застосовують обмежувальних заходів щодо кривдників ані на стадії досудового розслідування та судового розгляду, ні при призначенні покарання. Наприклад, за 2019 р. судами першої інстанції в порядку цивільного судочинства було винесено 741 рішення з питань видачі чи продовження обмежувального припису. За той самий час обмежувальні заходи в порядку ч. 6 ст. 194 КПК були застосовані до обвинуваченого лише в одній справі (№ 186/1015/19), ще в 5 вироків судами було застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою до набрання вироків законної сили. Лише в трьох справах (зокрема справи 473/888/19, 181/1307/19, 185/9433/19) до засуджених були застосовані обмежувальні заходи в порядку ст. 91-1 ККУ. В усіх трьох випадках засуджені були направлені на проходження програми для кривдників. При цьому в одному з трьох вироків строк проходження такої програми не був конкретизований:

«Відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 91-1 КК України, після відбуття основного покарання в виді місяця арешту засудженого направити для проходження програми для кривдників або пробаційної програми»³⁷.

Поясненням того, чому суди практично не застосовують обмежувальні заходи в порядку кримінального судочинства, може бути необізнаність суддів та органів досудового розслідування щодо можливостей застосування такого механізму забезпечення безпеки потерпілих осіб в кримінальному провадженні, а також недостатнє розуміння ролі та функцій обмежувальних заходів і обмежувальних приписів. В результаті таких дій обвинувачені та засуджені за ст. 126-1 ККУ продовжують вчиняти домашнє насильство. Так, у справі 445/2025/19 обвинувачений вже вдруге притягався до кримінальної відповідальності за домашнє насильство за ст. 126-1 ККУ впродовж року, в справі 281/834/19 – втретє. Крім того, якщо українські суди й надалі не застосовуватимуть обмежувальних заходів у порядку кримінального та кримінально-процесуального законодавства в тих випадках, коли це необхідно в інтересах потерпілих від злочинів, пов'язаних із домашнім насильством, це може дати підстави для оскарження невиконання позитивних зобов'язань держави щодо захисту потерпілих до Європейського суду з прав людини.

³⁷ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80863064>.

Ще одним дуже негативним трендом у вироків за ст. 126-1 ККУ, який був виявлений під час аналізу, став той факт, що потерпілі особи взагалі не заявляли цивільних позовів у кримінальному провадженні про відшкодування матеріальної та моральної шкоди, завданої їм домашнім насильством. Згідно з даними Державної судової адміністрації, за 2019 р. потерпілим від домашнього насильства за ст. 126-1 ККУ було заподіяно моральної та матеріальної шкоди на суму 1000 грн. Якщо порівняти із злочином стосовно легких тілесних ушкоджень (ст. 125 ККУ), то відповідний показник склав 2 045 173 грн.

5.8. Висновки

Проведений аналіз судових вироків за ст. 126-1 ККУ показав, що судова практика за даною категорією справ напруцьовується досить швидкими темпами. І хоча в більшості проваджень докази не досліджувалися і обставини справи не аналізувалися, оскільки обвинувачений не заперечував проти них, повністю визнавши свою вину, суди переважно правильно застосовують ст. 126-1 ККУ щодо даної категорії справ. Разом із тим, вже на даному етапі можна виокремити ряд проблем при застосуванні судами як матеріального, так і процесуального права, які потребують прискіпливішої уваги та розв'язання. Зокрема:

- Недостатньо чітке розуміння розмежування психологічного насильства та звичайної сварки/конфлікту, а також психологічного насильства та економічного насильства. Невірна кваліфікація може призвести до порушення прав як потерпілих, чий досвід не знаходить належного відображення, так і обвинувачених, які можуть бути неправомірно засуджені. Для вирішення даної проблеми суди повинні детальніше аналізувати обставини справи, навіть коли обвинувачений повністю визнав вину та не оскаржує її.
- Невизнання потерпілими дітей, котрі фактично постраждали або були свідками домашнього насильства. Проблема ускладнюється ще й тим, що тоді як дорослі спроможні прямо заявляти про домашнє насильство щодо них, діти можуть реалізувати своє право на доступ до правосуддя лише через законних представників, які на практиці не завжди діють у їхніх інтересах. Внаслідок цього проблема залишається латентною, статистика судів та правоохоронних органів не відображає справжньої картини, і тому складно оцінити реальні масштаби домашнього насильства щодо дітей в Україні. Відповідно дана проблема залишається непоміченою та недооцінюється при розробці та реалізації державної політики в сфері запобігання та протидії домашньому насильству щодо дітей. Вирішенням даної проблеми могло б стати підвищення рівня обізнаності суспільства, спеціальна підготовка представників правоохоронних органів та суддів із питань

забезпечення доступу до правосуддя дітей, які постраждали від домашнього насильства.

- Невстановлення та нечітке відображення у вирокі обставин, місця, часу вчинення злочину та ігнорування ознаки систематичності при кваліфікації злочину. Внаслідок цього відповідні вирoki можуть бути скасовані в апеляційному порядку, що може мати не лише негативний вплив на потерпілу особу та обвинуваченого, але також підриває авторитет самої судової системи. Крім того, недооцінка суспільної небезпеки елементу систематичності вчинення домашнього насильства може призвести до неналежного реагування з боку уповноважених суб'єктів та ще більшої ескалації насильства через відчуття безкарності кривдника. Тож суди мають більше уваги приділяти дослідженню обставин вчинення злочину та наявності в правопорушенні всіх ознак злочину, визначених ст. 126-1 ККУ, а у випадку, коли в обвинувальному акті відомостей бракує, повертати його прокурору.
- Недостатньо чітка ідентифікація характеру та наслідків насильства щодо потерпілої особи. Оскільки судово-медична експертиза для встановлення ступеню тяжкості тілесних ушкоджень при фізичному насильстві або судово-психологічна чи судово-психіатрична експертиза для визначення впливу психологічного насильства на потерпілу особу призначаються лише в поодиноких випадках, з викладених у вирокі обставин не завжди можна встановити, наскільки серйозними були ушкодження, заподіяні такій особі. Це, в свою чергу, ускладнює належну оцінку обсягу потреб постраждалих осіб у медичній та психологічній допомозі при розробці та реалізації державної політики в сфері запобігання і протидії домашньому насильству, зокрема щодо створення служб підтримки для осіб, які постраждали від домашнього насильства. Тож органи досудового розслідування та суди мають приділяти більшу увагу конкретизації впливу насильства на потерпілу особу, призначати з цією метою всі необхідні експертизи, а також детальніше відображати у вирокі обставини, встановлені під час таких експертиз.
- Порушення принципу non bis idem, коли особа вже притягалася до адміністративної відповідальності за кожен із випадків домашнього насильства, за які вона притягається до кримінальної відповідальності. Винесення таких вироків у майбутньому може призвести до їхнього оскарження в Європейському суді з прав людини. Вирішення даної проблеми полягає в налагодженні взаємодії судових та правоохоронних органів. Так, поліція при складанні протоколу про адміністративне правопорушення та суди при розгляді справ про адміністративні правопорушення за ст. 173-2 КУпАП мають завжди оцінювати систематичність домашнього насильства. Якщо є підстави вважати, що правопорушення має таку ознаку, то вони мають в порядку ст. 253 КУпАП передавати матеріали справи прокурору або органу досудового розслідування.

- Подвійне врахування обставини вчинення злочину щодо особи, з якою винний перебуває в сімейних відносинах. Хоча така судова помилка трапляється в цілій низці проаналізованих судових рішень, деякі з них були оскаржені й апеляційний суд змінював вирок у цій частині. Тож можна сподіватися, що відтепер суди будуть краще знайомі з цією помилкою та не припускати її в майбутньому.
- Ігнорування вимоги п. 2 ч. 1 ст. 469 КПК при затвердженні угоди про примирення, що призводить до нехтування прав та інтересів постраждалих від домашнього насильства осіб у тому, щоб, зокрема не зазнавати тиску від кривдника та не вступати з ним у контакт чи будь-які переговори щодо угоди про примирення за відсутності бажання укласти таку угоду. Враховуючи той факт, що виняток, передбачений п. 2 ч. 1 ст. 469 КПК, стосується лише категорії справ щодо домашнього насильства, це має стати сигналом для суддів уважніше ставитися до потерпілих від домашнього насильства та завжди переконуватись у тому, що угода про примирення була укладена за їхньою ініціативою і що на них не чинилося жодного тиску.
- Затвердження угод про визнання винуватості без належної уваги до прав та інтересів потерпілої особи. Через відсутність процесуальних гарантій прав потерпілих від домашнього насильства осіб, які законодавство має закріплювати за ними при укладанні угоди про примирення, а також враховуючи особливу сенситивність справ про домашнє насильство, судді мають перебрати на себе ініціативу та стежити за тим, щоб права потерпілої особи при укладанні такої угоди не були порушені, а її думка була почута та врахована.
- Незастосування всього арсеналу обмежувальних заходів за ч. 6 ст. 194 КПК та ст. 91-1 ККУ, котрі спеціально передбачені щодо осіб, які вчинили домашнє насильство. Коли суд призначає покарання, не пов'язане з позбавленням волі, наприклад, у вигляді громадських робіт, та не застосовує при цьому жоден із обмежувальних заходів за ст. 91-1 ККУ, залишається загроза продовження вчинення домашнього насильства щодо потерпілої особи. Принаймні у двох із 226 розглянутих вироків обвинувачений впродовж року повторно притягався до кримінальної відповідальності за ст. 126-1 ККУ, і в обох випадках перший раз суд призначав покарання, не пов'язане з позбавленням волі (громадські роботи). Активніше застосування обмежувальних заходів як на стадії досудового розслідування, так і на стадії судового розгляду допоможе знизити ризики повторного вчинення домашнього насильства щодо потерпілої особи та сприятиме виправленню обвинуваченого.

- Незаявлення потерпілими особами цивільних позовів у кримінальному провадженні щодо відшкодування завданої їм шкоди. Наслідком цього є недооцінка матеріальної та моральної шкоди, котра завдається потерпілим особисто, а також економічних втрат суспільства та держави внаслідок домашнього насильства. Крім того, відсутність матеріальних стимулів негативно позначається на стримуванні обвинуваченого від продовження насильства. З метою вирішення даної проблеми як на етапі досудового розслідування, так і під час судового розгляду потрібно роз'яснювати потерпілим, що вони мають право на відшкодування шкоди.

6. Аналіз судової практики про видачу і продовження обмежувальних приписів у рамках цивільного провадження

Предметом моніторингу стали судові рішення у справах про видачу та продовження обмежувального припису, що були ухвалені в період із січня 2019 р. до грудня 2019 р.

Насамперед потрібно звернути увагу на некоректне внесення до Єдиного державного реєстру судових рішень, що суттєво ускладнює їхній пошук. Так, судові рішення про видачу та продовження обмежувальних приписів розміщені за такими категоріями: «Цивільні справи; Інші справи», «Цивільні справи; Позовне провадження; Спори, що виникають із житлових правовідносин; Спори, що виникають із житлових правовідносин про виселення», «Цивільні справи; Окреме провадження; Спори, що виникають із сімейних правовідносин», «Справи про встановлення фактів, що мають юридичне значення» та інші.

Із 300 судових рішень судами було прийнято рішення про:

Задоволення заяви про видачу обмежувального припису	Часткове задоволення заяви про видачу обмежувального припису	Відмову в задоволенні заяви про видачу обмежувального припису
14	218	68

Категорії заявників, які звернулись із заявою про видачу обмежувального припису, наступні:

- колишня дружина;
- дружина;
- мати;
- цивільна дружина;
- колишня цивільна дружина;
- дружина в процесі розлучення;
- інші категорії.

Із згаданих вище 300 проаналізованих рішень заявниками переважно були особи жіночої статі. Зокрема заяви подали:

- жінки – 259;
- чоловіки – 41.

У заяві про видачу обмежувального припису заявниками зазначалися наступні обставини, що вказували на необхідність застосування спеціального заходу:

Фізичне насильство	<ul style="list-style-type: none"> - завдання тілесних ушкоджень (переважно легких); - завдання ударів; - завдання побоїв (зокрема в присутності дітей); - застосування фізичної сили шляхом штурханни, завдання ляпасів та стусанів, тягання за волосся (зокрема в присутності дітей).
Психологічне насильство	<ul style="list-style-type: none"> - систематичне влаштування сварок та скандалів; - вчинення тиску, примусу та шантажу, здійснення переслідування та стеження, втручання в особисте життя заявниці та її матері; - погрози фізичною розправою; - погрози фізичною розправою, вбивством; - приниження та залякування; - тотальний контроль, контроль поведінки, надмірна увага до життя заявниці; - маніпуляції; - систематичні залякування та образи.
Економічне насильство	<ul style="list-style-type: none"> - пошкодження майна; - вигнання з квартири, зокрема заміна замків; - крадіжки, вимагання грошей та цінностей; - відбирання їжі та засобів для існування.
Сексуальне насильство (стосувалося дітей)	<ul style="list-style-type: none"> - вчинення аморальних дій сексуального характеру стосовно дитини.

Серед інших обставин, на які заявник/заявниця звертали увагу, були:

- притягнення кривдника до адміністративної відповідальності за ст. 173-2 КУпАП;
- перебування особи на обліку органів поліції як кривдника;
- зловживання алкогольними та наркотичними засобами;
- попередні судимості.

У випадках, коли заява була задоволена, застосовувалися наступні заходи тимчасового обмеження:

Заходи тимчасового обмеження	Кількість
Заборона перебувати в місці спільного проживання (перебування) з постраждалою особою.	71
Усунення перешкод у користуванні майном, що є об'єктом права спільної сумісної власності або особистою приватною власністю постраждалої особи.	7
Обмеження спілкування з постраждалою дитиною.	20
Заборона наблизитися на визначену відстань до місця проживання (перебування), навчання, роботи, інших місць частого відвідування постраждалою особою.	134
Заборона особисто та через третіх осіб розшукувати постраждалу особу, якщо вона за власним бажанням перебуває в місці, невідомому кривднику, переслідувати її та в будь-який спосіб спілкуватися з нею.	61
Заборона вести листування, телефонні переговори з постраждалою особою або контактувати з нею через інші засоби зв'язку особисто та через третіх осіб.	66

У деяких випадках суди застосовували досить формальний підхід до аргументування наявності ризиків вчинення домашнього насильства, на кшталт: «суд вважає наявними ризики вчинення домашнього насильства» або «суд вважає, що є обґрунтовані ризики вчинення домашнього насильства відносно постраждалої особи».

Так само в деяких випадках суд вдавався до формального підходу щодо відсутності ризиків, відмовляючи в задоволенні заяви про видачу обмежувального припису: «суд дійшов висновку, що відсутні обґрунтовані ризики вчинення домашнього насильства».

Виявлена ситуація щодо стану оцінки ризиків судами викликає потребу в уніфікації підходів та підвищенні компетенцій суддів.

Окрім того, в оприлюднених судових рішеннях у деяких випадках наведені дані, які дозволяють ідентифікувати постраждалу особу, зокрема вказана її домашня адреса, назва навчального закладу, де вона вчиться. Зазначена проблема може бути мінімізована завдяки ретельному підходу до знеособлення судових рішень.

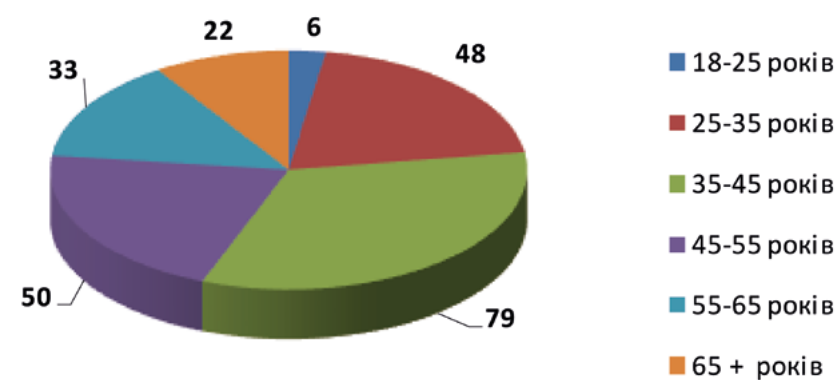

7. Опитування постраждалих від домашнього насильства щодо оцінки реагування поліції на випадки домашнього насильства

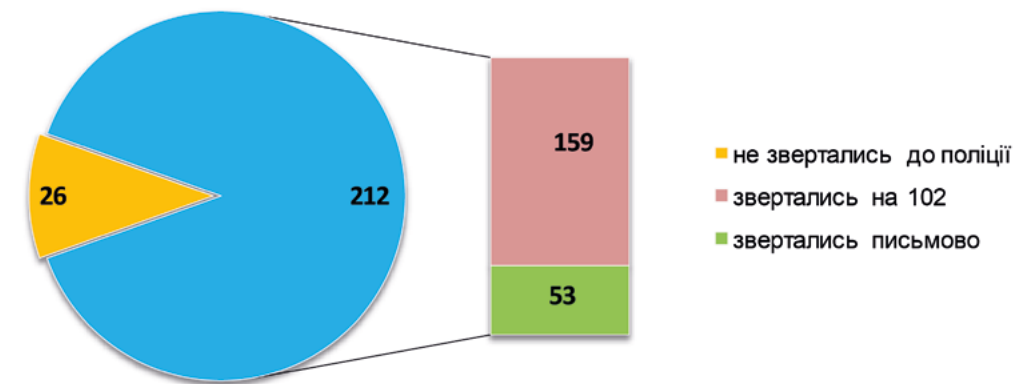
Впродовж березня-квітня 2019 р. консультанти Національної гарячої лінії з попередження домашнього насильства, торгівлі людьми і гендерної дискримінації ГО «Ла Страда-Україна» (далі НГЛ) провели опитування серед абонентів – постраждалих/свідків домашнього насильства щодо їхнього досвіду взаємодії з працівниками Національної поліції України. Дане опитування відбулося за ініціативи Консультативної Місії Європейського Союзу.

Усього було опитано 238 абонентів, які належали до необхідної категорії осіб, із них 95,4% (227) – жінок та 4,6% (11) – чоловіків. Опитування не є репрезентативним, водночас його результати допомагають виявити проблемні моменти в реагуванні поліції на випадки домашнього насильства.

Розподіл опитаних абонентів за віковими групами:

За результатами опитування було виявлено, що майже 89% (212 осіб) серед опитаних абонентів заявляли в поліцію про факти вчинення домашнього насильства, з них 75% (159 осіб) зверталися за телефоном 102 (зручніший та доступніший спосіб звернення в умовах стресової ситуації, в якій опиняються постраждалі від домашнього насильства), а 25% (53 особи) подавали письмову заяву.

Серед тих осіб, які не зверталися до поліції, 11,5% мотивували це недовірою до поліції, 50% боялися ускладнення ситуації, решта 38,5% навели інші причини, пов'язані переважно з небажанням або недостатньою поінформованістю самих постраждалих.

Про існування мобільних груп поліції «Поліна» було відомо лише 7 опитаним (2,94%), решта абонентів або не знали про такі групи (222 особи або 93,28%), або не надали визначеної відповіді (9 осіб або 3,78%). На думку 150 осіб (71%) із 212, які зверталися до поліції, поліція відреагувала на їхні повідомлення про домашнє насильство. Із тих 88 випадків, у яких поліція не відреагувала на домашнє насильство, ситуація виглядала наступним чином: у 26 випадках (10,9%) опитані не зверталися до поліції, одна постраждала особа (0,4%) забрала заяву; в решті 61 випадку (25,6%) опитані повідомили, що їхні звернення були проігноровані. Нереагування відбувалося на різних стадіях звернення: на стадії виклику поліції, на стадії складання протоколу та прийняття заяви від постраждалих осіб, на стадії здійснення подальших процесуальних дій після прийняття заяви від постраждалої особи.

Також є категорія справ, у яких кривдниками безпосередньо виступають працівники поліції, або ж працівники поліції є родичами чи знайомими самих кривдників. У таких випадках особливо часто спостерігається повне ігнорування поліцією будь-яких звернень постраждалих осіб та свідків.

Анкета 119. Абонентка переховується від чоловіка-кривдника, який працював у поліції і якого добре знають у Львові. На виклики жертви не реагують. Жінка боїться за своє життя та за життя дитини (4 роки). Сподівається на притулок.

Анкета 229. Колишній чоловік абонентки є працівником правоохоронних органів. Здійснює домашнє насильство стосовно неї та їхньої малолітньої дитини. Абонентка стверджує, що коли вона зверталася до правоохоронних органів із повідомленням про домашнє насильство, працівники поліції їй зауважували, що це їхні сімейні відносини, які вони повинні вирішити самостійно.

Із 150 осіб, які зазначили, що поліція відреагувала на повідомлення про домашнє насильство, лише в 32,7% випадків (49 осіб) у постраждалих прийняли заяви та здійснили відповідне реагування; 99 осіб (66%) повідомили, що їхні заяви прийняли, однак подальшого реагування не було. Майже дві третини опитаних, які заявляли, що поліція відреагувала на їхні повідомлення про домашнє насильство, водночас фактично визнали й те, що після прийняття заяви реагування припинилось.

109 осіб (74,7% випадків) підтвердили, що працівники поліції опитували їх ізольовано від кривдника, 37 осіб (25,3% випадків) дали негативну відповідь про таку ситуацію. При цьому в багатьох випадках кривдника та постраждалу особу опитували в одному приміщенні, в деяких випадках кривдника не опитували взагалі, або ж опитували, коли він був у стані алкогольного сп'яніння.

Лише 98 опитаних осіб (65,3%) у спілкуванні з поліцією відчували, що працівники правоохоронних органів ставляться до них та їхньої ситуації всерйоз. У деяких із зафіксованих випадків працівники поліції насміхалися над ситуацією, погрожували накладенням штрафу через хибний виклик, принизливо чи зневажливо ставилися до постраждалих осіб, відмовляли їх від подання заяв, вводили постраждалих осіб в оману щодо положень чинного законодавства (наприклад, заявляли, що якщо власник дозволяє поліції заходити до приміщення, яке є його приватною власністю, а зареєстрована особа – ні, то поліція не має права туди заходити), відкрито ставали на бік кривдника, зокрема розповідали йому, як уникнути покарання тощо. Таке ставлення поліції може засвідчувати засилля стереотипних поглядів серед її працівників (зокрема у випадках, коли домашнє насильство прирівнюється до простої «сімейної сварки») та браком професійної підготовки, зокрема в сфері етичного та ґендерно чуйного спілкування з постраждалими від насильства та виявлення й реагування на окремі прояви домашнього насильства.

Анкета 44. Працівники поліції сказали, що «ляпас – не побої».

Анкета 215. Абонентка вже понад 20 років страждає від насильства з боку брата. На момент звернення в суді на розгляді перебувало 4 кримінальних провадження щодо завдання тілесних ушкоджень середнього ступеню тяжкості. Справи розглядаються вже понад 2 роки, а насильство продовжується. Поліція на викликах лише розводить руками і постійно говорить, що «це справа сімейна, тож розбирайтесь самі», і їде.

Анкета 332. До абонентки додому прийшов колишній чоловік, побив усі вікна, двері й меблі в квартирі. Коли жінка викликала поліцію, поліція сказала, що «вони не бачать сенсу писати заяву, тому що вона більше витратить грошей на суд, й буде ще гірше, і їй воно не допоможе», і поїхали з місця виклику.

Загалом недостатня ефективність реагування на випадки домашнього насильства виявляється в тому, що проблема не вирішується по суті. Кривдник наочно переконується, що навіть після звернення до поліції він не буде притягнутий до відповідальності, а це породжує почуття безкарності.

Отже, серед викликів у реагуванні органів поліції на випадки домашнього насильства, за результатами опитування через НГЛ:

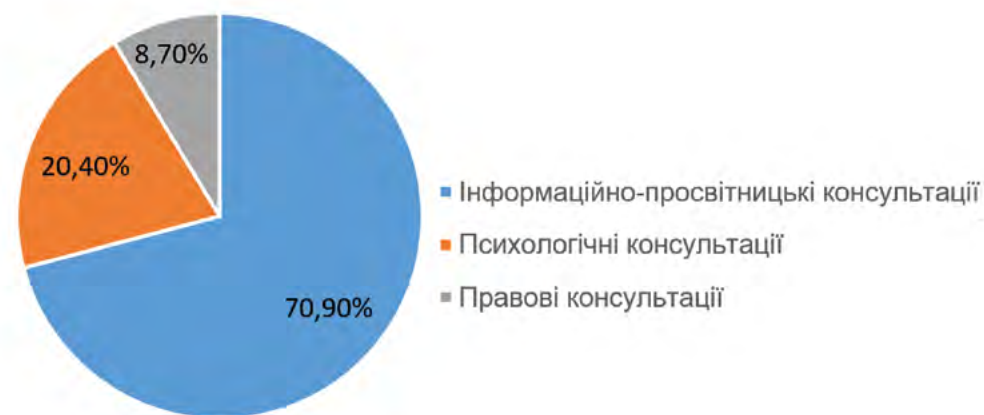
- Потреба в покращенні взаємодії між Національною поліцією та іншими суб'єктами в сфері запобігання та протидії домашньому насильству, особливо у випадках, які потребують термінового реагування.
- Недостатня обізнаність працівників поліції в положеннях законодавства з питань запобігання та протидії домашньому насильству.
- Наявність упередженості та стереотипних уявлень деяких працівників Національної поліції стосовно постраждалої особи.
- Потреба в покращенні професійної підготовки в сфері взаємодії працівників поліції з такою вразливою категорією осіб, як постраждалі від домашнього насильства; спроможності оперативно та ефективно реагувати на ситуації домашнього насильства, надавати первинну інформаційну підтримку постраждалим щодо доступних заходів правового захисту та наявності спеціальних служб підтримки для таких осіб.
- Відсутність реагування на звернення у випадках, коли сам кривдник є працівником поліції, або близько знайомий чи є родичем представників правоохоронних органів.

8. Аналіз даних Національної гарячої лінії з попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації

Національна гаряча лінія з попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації (НГЛ) є важливим інструментом надання послуг, інформування та моніторингу, а також однією зі складових національного механізму перенаправлення та взаємодії суб'єктів, які надають допомогу постраждалим від домашнього та гендерно зумовленого насильства. Гаряча лінія працює в режимі 24/7. Усі консультації є анонімними та конфіденційними.

У 2019 р. на НГЛ надійшло 33 862 звернення (значне збільшення у порівнянні з 2018 р., коли було зафіксовано 22 542 звернення).

Серед видів консультацій:

Найбільша кількість звернень стосується інформаційно-просвітницьких консультацій. Вони складають 70,9% серед отриманих дзвінків (у 2018 р. цей показник дорівнював 68,2%). Потреби в таких консультаціях, зокрема можуть бути пов'язані з розширенням кола суб'єктів соціального захисту та допомоги в сфері протидії домашньому насильству (нові притулки для постраждалих від домашнього насильства, мобільні бригади, центри безоплатної вторинної правової допомоги, «гарячі лінії» тощо). Абоненти часто звертаються із запитом, щоб отримати необхідну інформацію про алгоритм дій у випадках домашнього насильства, діяльність тих чи інших державних структур, суб'єктів, які здійснюють заходи в сфері запобігання та протидії домашньому насильству тощо.

У 2019 р. до 20,4% зросла кількість психологічних консультацій. У 2018 р. таких фіксувалося 10,6%. Психологічні консультації мають свої особливос-

ті та є тривалішими за часом. Консультанти «гарячої лінії» зазначають, що актуальними запитамі абонентів, які потребують отримання психологічної підтримки, є наступні: ідентифікація психологічного насильства (ознаки, чинники, прояви); моделі поведінки особи, постраждалої від психологічного насильства, при безпосередньому контакті з агресором; гострий психоемоційний стан абонентів; механізми психологічного захисту постраждалої особи тощо.

Кількість правових консультацій у 2019 р. становить 8,7%. Найчастіше серед запитань правового характеру відзначаються ті, що стосуються порядку видачі та дії термінового заборонного припису, а також обмежувального припису. Окрім цього, актуальними є питання процедури розлучення, розподілу спільного майна, написання заяв до державних структур з метою захисту власних прав та інтересів, які порушені.

У 2019 р. НГЛ отримала 42,5% електронних звернень, що є надзвичайно високим показником у порівнянні з 2018 р. (4,9%). В цілому такі зміни відповідають поширенню використання інформаційних технологій в суспільстві.

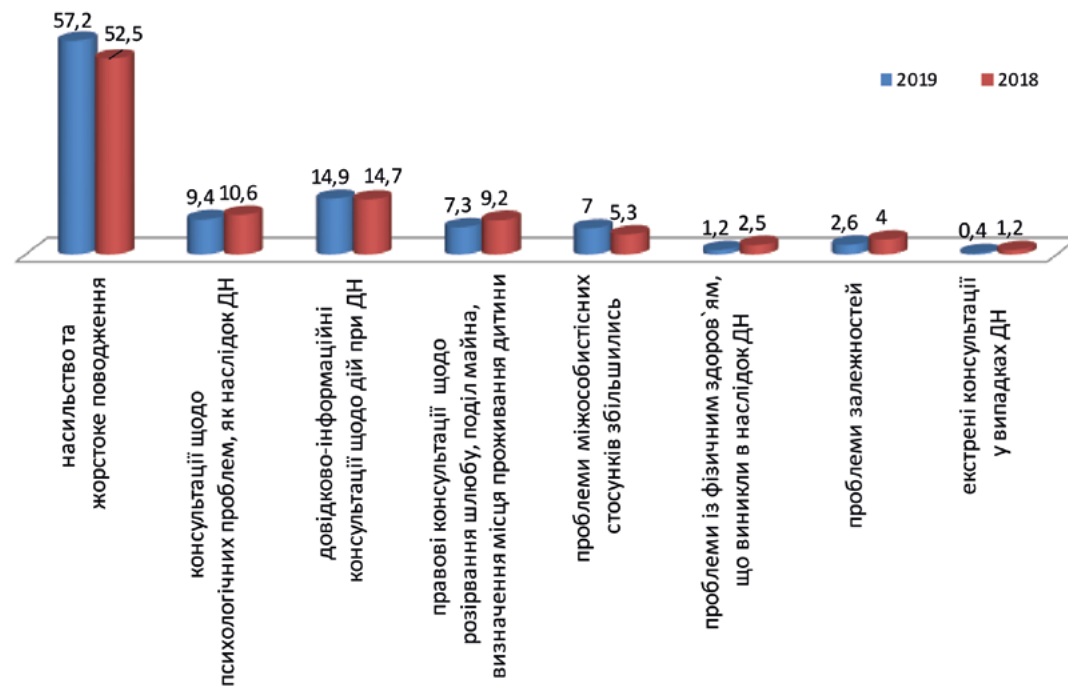
У 2019 р. кількість дзвінків з питань протидії домашньому насильству становила 94,9 % від загальної кількості дзвінків.

Види насильства. Тенденції дзвінків за видами насильства щороку залишається сталою:

- психологічне насильство – 42,5%;
- фізичне насильство – 30,4%;
- економічне насильство – 18,6% (спостерігається збільшення порівняно з 14% в 2018 р.);
- сексуальне насильство – 8,5% (1-2% дзвінків у 2018 р.).

За відсотковими показниками різних видів звернень із попередження домашнього насильства у 2018 р. та в 2019 р. також можна відмітити деякі незначні зміни, зокрема відображені у графіку нижче.

За консультаціями з питань домашнього насильства протягом 2019 року, як і протягом 2018 року зверталися різні категорії абонентів, включаючи зокрема такі категорії як внутрішньо переміщені особи, учасники операції об'єднаних сил та члени їх сімей, абоненти які проживають на тимчасово окупованій території АР Крим та в зоні проведення ООС.

З інших питань щодо насильства за ознакою статі, гендерної рівності та недискримінації в 2019 р. отримано 0,5% дзвінків (у 2018р. – 0,6%). Серед них:

- сексуальні домагання – 3,3%;
- дискримінація в трудовій сфері – 91,4% (у 2018 р. – 15,3%);
- гендерні стереотипи – 2% (у 2018 – 6,1%);
- зґвалтування – 2% (у 2018 р. – 3,8%);
- запити, пов'язані з примусовими шлюбами – 1,3%.

9. Забезпечення підвищення кваліфікації фахівців системи правосуддя

Систематичне підвищення кваліфікації фахівців системи правосуддя щодо особливості розгляду справ стосовно домашнього насильства та насильства за ознакою статі залишається важливою складовою ефективного реагування судової системи та забезпечення доступу до правосуддя³⁸. Проведення тематичних тренінгів для зазначених фахівців впродовж останніх років активно підтримується такими інституціями, як Проект ЄС «PRAVO-Justice», Рада Європи, Консультативна місія Європейського Союзу, Координатор проектів ОБСЄ в Україні, Канадсько-український Проект підтримки судової реформи, USAID та іншими.

В той же час інституалізація такого навчання залишається актуальним питанням.

Національна школа суддів України

Національна школа суддів України (НСШУ) активно продовжує діяльність з розробки та інституалізації тематичних тренінгових курсів. Продовжується викладання навчального курсу для суддів «Особливості розгляду справ, пов'язаних з домашнім насильством», який був розроблений та апробований в 2018 р. в рамках Проекту ЄС «PRAVO-Justice».

Наступним етапом стала розробка й апробація в 2019 р. навчального курсу для суддів «Особливості проваджень щодо злочинів, вчинених за ознакою статі». Така діяльність також відбувалась у співпраці з ГО «Ла Страда-Україна» та DCAF у рамках Проекту ЄС «PRAVO-Justice».

Метою даного курсу є поглиблення теоретичних знань суддів про особливості проваджень щодо злочинів, вчинених за ознакою статі відповідно до міжнародних стандартів, відпрацювання практичних навичок для вирішення проблемних ситуацій під час розгляду таких проваджень. Апробація навчального курсу відбулася в Львівському регіональному відділенні НШСУ (28-29 листопада 2019 р.). В 2020 р. відбудеться тренінг для тренерів та подальше викладання курсу в регіональних відділеннях НШСУ та в НШСУ.

Робота над курсом, проведення апробації показала, що дана тематика є не простою, але надзвичайно актуальною для суддів, особливо, враховуючи відповідні зміни національного законодавства та безпосередні зміни в Кримінальному кодексі України. Судова практика щодо даної категорії проваджень лише напрацьовується.

³⁸ «Моніторинг ситуації реагування системи правосуддя на домашнє насильство та насильство щодо жінок: 2018».

Посилити спроможність судової системи належним чином реагувати на ситуації домашнього насильства покликана й ініціатива Канадсько-українського Проекту підтримки судової реформи, яка впроваджувалася впродовж 2019 — 2020 рр. Така робота здійснювалася спільно з Національною школою суддів України і включала організацію та проведення навчального візиту відповідних фахівців (суддів, прокурорів, представників Національної школи суддів, органів поліції, органів пробації, соціальних працівників тощо) до Канади з метою ознайомлення з досвідом у сфері протидії домашньому насильству, впровадження інтегрованого підходу та вивчення можливостей запровадження кращих практик в Україні. Також одним із компонентів цієї ініціативи стала діяльність з розробки навчального курсу для суддів, який включатиме досвід інтегрованого підходу Канади та робитиме акцент на практичні аспекти національної судової практики з урахуванням криміналізації домашнього насильства.

Включення розробників навчальних курсів для суддів «Особливості провадження щодо злочинів, вчинених за ознакою статі» та «Особливості розгляду справ, пов'язаних з домашнім насильством» до складу робочої групи забезпечує можливість компліментарності тем уже розроблених курсів. Використання результатів моніторингу, який був проведений в рамках Проекту ЄС «PRAVO-Justice» в 2018 р., та напрацювань даного моніторингу також сприятиме забезпеченню практичного використання, впровадження та сталості результатів Проекту.

Національна академія прокуратури України

У 2019 р. Національною академією прокуратури України було підготовлено та надруковано науково-практичний посібник «Діяльність прокурора щодо запобігання та протидії домашньому насильству». В даному посібнику досліджуються особливості процесуальної діяльності прокурора в сфері протидії домашньому насильству, розглядаються кримінально-правові, адміністративні аспекти, аспекти особливостей доказування в кримінальних провадженнях щодо таких діянь, специфіки взаємодії з постраждалими особами; також приділяється увага аналізу міжнародних актів та акцентується на новелах національного законодавства в цій сфері тощо. Видання підготовлено в рамках Проекту ЄС «PRAVO-Justice». Посібник пропонується для використання в роботі прокурорів. Його цільове розповсюдження через структуру Національної академії прокуратури під час проведення тематичних заходів та навчання прокурорів сприяє охопленню ключової категорії фахівців, так само як і модельна тематична лекція з цієї тематики, розроблена та інституалізована в рамках Проекту в 2018 р.

Наприкінці 2019 р. розпочався процес реформування Національної академії прокуратури України. Відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури» від 17 жовтня 2019 р. на базі Національної академії прокуратури України буде створено Тренінговий центр прокурорів, який функціонуватиме при Офісі Генерального прокурора та здійсню-

ватиме підвищення кваліфікації прокурорів. У найбільших містах – Харкові, Дніпрі, Одесі та Львові – діятимуть філіали Тренінгового центру. Процес реформування наразі триває.

Національна поліція України

У 2019 р. продовжувалося навчання диспетчерів та операторів служби «102» щодо належного реагування на випадки домашнього насильства та гендерно зумовленого насильства. 10 тематичних тренінгів у 5 областях України були проведені фахівцями ГО «Ла Страда-Україна» за підтримки Офісу Координатора Проектів ОБСЄ в Україні. Тренінгами було охоплено близько 250 фахівців. Як показали тренінги та спілкування з їхніми учасниками, існує гостра потреба в підвищенні спроможності щодо ідентифікації випадків домашнього насильства, зменшення впливу особистих стереотипів щодо домашнього та гендерно зумовленого насильства на ефективність реагування на такі випадки.

Навчання поліцейських, які працюватимуть у мобільних групах «Поліна», дільничних офіцерів та інших фахівців поліції також підтримується Фондом народонаселення ООН в Україні, Офісом Координатора Проектів ОБСЄ в Україні, Консультативною Місією Європейського Союзу та іншими інституціями.

Система безоплатної правової допомоги (БПД)

У 2019 р. продовжено діяльність із підвищення спроможності системи безоплатної правової допомоги реагувати на випадки домашнього та гендерно зумовленого насильства. Серед ініціатив у даній сфері – проведення протягом 2019 р. серії тренінгів «Особливості надання допомоги постраждалим від домашнього та гендерно зумовленого насильства» для фахівців системи безоплатної правової допомоги, які здійснювалися фахівцями ГО «Ла Страда-Україна» за підтримки Фонду народонаселення ООН. У 2019 р. було проведено 13 регіональних тренінгів для понад 400 фахівців системи БПД. Актуальність даної тематики для фахівців системи БПД є досить високою, відповідно існує запит щодо продовження такого навчання та охоплення ширшого кола фахівців системи БПД.

10. Рекомендації

За результатами аналізу практики застосування нормативних документів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі, аналізу судових рішень за даною категорією справ, статистичних даних відповідних суб'єктів, аналізу звернень постраждалих на Національну гарячу лінію з попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації, аналізу результатів тренінгів для фахівців системи правосуддя, тематичних ініціатив та обговорень із експертами в даній сфері було напрацьовано ряд рекомендацій. Деякі з цих рекомендацій вже надавалися за результатами моніторингу в попередні роки, але залишаються актуальними й зараз, інші – сформовані з урахуванням новел законодавства та наявної практики щодо реагування на домашнє насильство та насильство за ознакою статі, викликів та напрацювань у цій сфері.

Інституціям системи правосуддя

- Для узагальнення практики розгляду справ про видачу обмежувального припису судовій гілці влади необхідно ініціювати проведення такого узагальнення судами вищої ланки.
- Під час розгляду матеріалів адміністративного правопорушення слід звернути увагу на низьку ефективність призначення штрафів як адміністративних стягнень без врахування сукупних факторів, які мають істотне значення (наприклад, безробіття кривдника, соціальні умови), оскільки в переважній більшості випадків штраф не є стримуючим фактором для кривдника, до того ж практика засвідчує, що здебільшого сплата такого штрафу покладається на постраждалу особу.
- Продовжувати запровадження інституалізації навчання фахівців системи правосуддя – суддів, прокурорів, поліцейських. До програми навчання варто включати компоненти, спрямовані на трансформацію ставлення зазначених фахівців до проблеми домашнього насильства та насильства за ознакою статі, до постраждалих від цього злочину та до поширених стереотипів і упереджень щодо цієї теми.
- Необхідно внести зміни до ч. 1 ст. 15 Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо відповідальності військовослужбовців, поліцейських та інших осіб, на яких поширюється дія дисциплінарних статутів, за вчинення домашнього насильства та насильства за ознакою статі з метою покращення реагування та посилення гарантій захисту прав членів родин зазначених категорій осіб.

- Слід посилити підготовку представників правоохоронних органів та суддів у питаннях забезпечення доступу до правосуддя дітей, які постраждали від домашнього насильства.
- Доцільно проаналізувати необхідність активнішого застосування судами обмежувальних заходів з метою сприяння зниженню ризику повторного вчинення домашнього насильства щодо потерпілої особи та виправленню обвинуваченого.
- Необхідно звернути увагу на важливість та необхідність роз'яснення потерпілим від домашнього насильства та насильства за ознакою статі на етапі досудового розслідування та під час судового розгляду, що вони мають право на відшкодування шкоди.

Міжнародним та донорським організаціям

- Продовжувати підтримку ініціатив щодо адвокатування ратифікації Стамбульської конвенції.
- Координувати ініціативи, проекти та діяльність у сфері протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі, що підтримуються в Україні з метою оптимізації ресурсів, узгодження діяльності бенефіціарів, забезпечення компліментарності результатів та уникнення дублювання діяльності.

Громадським організаціям

- Для комплексного дослідження ситуацій, що стосуються домашнього насильства, насильства щодо жінок та гендерно зумовленого насильства, представникам громадськості слід проводити аналіз судової практики щодо розгляду справ, пов'язаних із домашнім насильством, насильством щодо жінок та гендерно зумовленим насильством за матеріалами, розміщеними у відкритих джерелах.
- Проводити моніторинг/аналіз забезпечення інтересів постраждалих осіб та їх задоволення реагуванням із боку державних органів на випадки, пов'язані з домашнім насильством, насильством щодо жінок та гендерно зумовленим насильством.

Додаток 1.

Кількість вироків судів першої інстанції з кваліфікацією за ст. 126-1 ККУ – 226.

Кількість осіб, щодо яких винесено вироки – 224 (із них 214 – чоловіки, 10 – жінки).

Кількість потерпілих дорослих осіб – 227, із них:

- 1) 11 чоловіків (із них 9 – батьки кривдників, 1 вітчим, 1 дід);
- 2) 216 жінок (із них 68 – матері кривдників, 36 – дружини, 74 – співмешканки/колишні співмешканки/колишні дружини, 9 – сестри, 5 – тещі, 5 – бабусі, 3 – доньки, 2 – невістки, 1 – свекруха, 1 – тітка, 13 – родинні зв'язки у вироку не конкретизовано).

Кількість постраждалих неповнолітніх осіб – 58, із них:

- 1) дітей, офіційно визнаних потерпілими – 4 (1 дівчинка, 1 хлопчик, 2 – стать невідома);
- 2) дітей, щодо яких безпосередньо вчинялося фізичне або психологічне насильство, але потерпілими офіційно не визнаних – 6 (1 хлопчик, 5 дівчат);
- 3) дітей, які були свідками домашнього насильства, але потерпілими не визнані – 48 (5 хлопчиків, 3 дівчинки, 40 – стать невідома).

Кількість вироків, якими затверджено угоду про примирення – 96.

Кількість вироків, за якими затверджено угоду про визнання винуватості – 2.

Кількість вироків, у яких обвинувачений повністю визнав вину - 106 (у переважній більшості провадження розглядалось у порядку ч. 3 ст. 349 КПК), частково визнав вину – 4, взагалі не визнав вину – 6.

Кількість вироків, оскаржених в апеляційному порядку – 9 (у 3 із них станом на березень 2020 р. рішення набрало законної сили, в 6 – рішення не набрало законної сили або справа ще не була розглянута).

Кількість вироків, у яких суд призначив покарання у вигляді громадських робіт – 119. Із них:

- 57 вироків – 150 годин громадських робіт;
- 28 вироків – 200 годин громадських робіт;
- 26 вироків – 240 годин громадських робіт;
- 4 вироки – 160 годин громадських робіт;

- 2 вироки – 180 годин громадських робіт;
- 1 вирок – 170 годин громадських робіт;
- 1 вирок – 100 годин громадських робіт.

Кількість вироків, у яких суд призначив покарання у вигляді арешту – 42. Із них:

- 10 вироків – 1 місяць арешту;
- 10 вироків – 3 місяці арешту;
- 9 вироків – 4 місяці арешту;
- 6 вироків – 2 місяці арешту;
- 5 вироків – 6 місяців арешту;
- 2 вироки – 5 місяців арешту.

Кількість вироків, у яких суд призначив покарання у вигляді обмеження волі – 40. Із них:

- 33 вироки, в яких особу було звільнено від відбування покарання з випробуванням та застосовано пробацію:
  - 19 вироків – 1 рік обмеження волі + пробація;
  - 9 вироків – 2 роки обмеження волі + пробація;
  - 4 вироки – 1,5 роки обмеження волі + пробація;
  - 1 вирок – 3 роки обмеження волі + пробація.
- 7 вироків, у яких особу не було звільнено від відбування покарання:
  - 5 вироків – 1 рік обмеження волі;
  - 1 вирок – 5 років обмеження волі;
  - 1 вирок – 1 рік і 11 місяців обмеження волі.

Кількість вироків, у яких суд призначив покарання у вигляді позбавлення волі – 24. Із них:

- 16 вироків, у яких особу було звільнено від відбування покарання з випробуванням та застосовано пробацію:
  - 11 вироків – 1 рік позбавлення волі + пробація;
  - 5 вироків – 2 роки позбавлення волі + пробація.
- 8 вироків, у яких особу не було звільнено від відбування покарання:
  - 3 вироки – 1 рік позбавлення волі;
  - 2 вироки – 2 роки позбавлення волі;
  - 2 вироки – 1,5 роки позбавлення волі;
  - 1 вирок – 1 рік і 9 місяців позбавлення волі.

Кількість вироків, у яких суд призначив інше покарання – 1 (штраф у розмірі 1700 грн.).

Нотатки